

AZ ORSZÁGOS KÖZEGÉSZSÉG] EGYESÜLET
KÖNYVKIADÓ VÁLLALATA

AZ
EGÉSZSÉG KÖNYVTÁRA

SZERKESZTI
GERLÓCZY ZSIGMOND dr.

II.

A GYERMEK LELKI VILÁGÁBÓL

ÍRTA
BABARCZI-SCHWARTZER OTTÓ dr.

BUDAPEST
FRANKLIN-TÁRSULAT
magyar irod. intézet és könyvnyomda

1907

A GYERMEK LELKI VILÁGÁBÓL

ÍRTA

BABARCZI-SCHWARTZER OTTÓ dr.

A FŐRENDIHÁZ TAGJA,
M. KIR. UDVARI TANÁCSOS

BUDAPEST

FRANKLI N TÁRS U LAT
magyar irod. intézet és könyvnyomda

1907

Horánszky Nándornak

*az én Nándikámnak,
szeretett kis unokámnak*

1. LEVÉL.

(Manci mama levele Ottó bácsihoz.)

Kétségbeesve írom leveletem. Tegnap óta nincs nyugalmam, folyton sírok, a legszorosabb rémképek üldöznek, leírhatatlan kín és szenvedés mardossa lelkemet, ha a jövőbe pillantok. Végtelen boldogtalannak érzem magamat, szenvedésemet el nem bírhatom – segítsen! Jenőcském beteg – iszonytató nagy betegség fejlődését látom rajta, melynek még nevét sem merem kiejteni. Nem, nem ejtem ki ajkamon annak az iszonytató betegségnek a nevét, beleőrülök, ha rá gondolok.. . Istenem, mi lesz velünk!

Hallgasson meg és segítsen!

Már egynehány nap óta észlelem, hogy Jenőcském, ha egyedül érzi magát – önmagában suttog, kezeivel hadonáz, ilyenkor szeme fénylik, beszéde mind hangosabb, majdnem lármás lesz, ha pedig betoppanok hozzá, Jenőcském egyszerre elhallgat – mintha zavar-

ban lenne – felém jön, ölelget, csókolgat és kedveskedik. Anyai ölelés közt érzem, hogy szívecskéje erősebben dobog, hogy kipirult orcáskája és fejecskéje meleg és hogy egész testében mintha nyugtalan lenne.

Hátha láza van? Mindennap többször is használtam a hőmérőt, de az sehogysem mutatta a lázat. Éjjel minduntalan fölkeltem és megnéztem aranyos Jenőcskémet, nyugodtan aludt, majdnem azt mondhatnám, boldogan mosolygott kipirult orcáskája. Igen szép álmképei lehetnek, de orcáskája kipirult . . . hátha mégis lázas! Lassan megérintettem . . . Jenőcském egyszerre összerázkódott, majd mozgolódott... lábacsájával a takarót magáról lerántotta és mintha orcáskája haragos lett volna. Betakarítottam, és lélekzetemet visszafojtva, hallgatództam. Jenőcske csakhamar mélyen elaludt. Újra világosságot gyújtottam, ismét láttam boldogan mosolygó arcát, de láttam rajta a pirt is! Mégis csak lázas! Istenem, mit tegyek! Sok tétova után mégis elhatároztam, hogy Jenőcskét megtapogatom. De alig, hogy hozzá nyúltam – Jenőcske összerezzen, arca bosszús lett, nyugtalanul hánykolódott, majd nyafogott és siránkozott. Ezt ő sohasem tette. Kiemeltem ágyacs-

kajából és magamhoz öelve, fel-alá cipeltem... soká nem tudott elaludni, míg végre elszenderedett. Lefektettem ágyacskájába; ekkor ismét összerezent, de csakhamar nyugodtan elaludt. Reggelig ágyacskája mellett guggoltam, leírhatatlan gyötrelmek között.

Későn ébredt, de jó kedvvel; semmi különöst nem vettem észre rajta.

Töprengtem magamban, hogy az iskolába ereszem-e Jenőcskét? Végül győzött Jenőcském akarat, Zsuzsi elkísérte az iskolába.

Nyugtalan voltam egész délelőtt, alig bírtam kivárni hazajövetelét. Végül nagyon jó kedvben tért haza, semmi különöst nem észleltem rajta, jó étvágygyal ebédelt, jó kedvvel csevegett, fejecskéje sem volt meleg... boldog voltam, hisz nyilvánvaló, hogy csalódtam! Délután szorgalmasan tanulgattam, azután játékaik után nyúlt.

Istenem, mi történt! Ugyanaz a hang, mint tegnap, ugyanaz az arckifejezés, ugyanaz a beszéd, éppen ugyanabban az időben, mint tegnap. Hallgatództam: «a tanító bácsinak szót kell fogadni, itt most én parancsolok, nem szabad ellenkezni, aki szót nem fogad, azt kuckóba állítom, a tanító bácsinak is oda kell menni, mindjárt . . . parancsolom. A Jézuskának is le

kell jönni . . . majd magával hozza az angyalokat ...» És beszédközt ostorkájával nagyot csapkodott az asztalra, arcából kikelt . . . felhevült, szeme fénylett... magamhoz ragadtam . . . merően szemébe néztem és keservesen sírtam. Jenőcske szabadkozott ... én erősen magamhoz szorítottam . . . nem, nem adom sem a Jézuskának, sem az angyaloknak... és azután, hogy mi történt? . . . nem tudom. Mikor felébredtem, Jenőcske már aludt. Hozzá akartam sietni, de az uram utamat állta, most sem tudom tehát; volt-e baja vagy nem. De kellett lennie, mert nyugtalanságát hallottam. Az uram ugyan azt állította, hogy én ijesztettem meg Jenőcskét oktalan viselkedésemmel ... de hisz én nem tettem semmit. Az uram nem tud megérteni, nem érzi az anyának kínzó sejtelmeit, csak azt hajtogatja, hogy én lennék az ideges és viselkedésemmel beteggé teszem a gyermeket. Óh mily igaztalan – nincs szíve – nincs lelke, ő nem érez – ő a gondtól irtózik, azért nem akar tisztán látni. Iszonyú szerencsétlenség küszöbén állunk és az uram vak – vagy nem akar látni! Reggel, ellenkezésem dacára Jenőcskémet ő vitte az iskolába, ezt a szegény, beteg gyermeket! És íme mi történt?

Amikor Jenőcském délben hazajött, orcácskája komor volt, szemecskéje szenvedésteljesen tekintett felém, majd karjaimba borult és sírt. Ezer kérdéssel ostromoltam, de ő csak sírt, keservesen zokogott. Végül közlése panaszát: a tanító őt nem szereti, mindenkit szeret, csak őt nem, folyton vele van baja stb.

No ezt már nem tűrhetem. Siettem az iskolába, a tanítót még ott találtam és képzelje, ez a lelketlen ember mosolygó arccal, kiválasztott udvariassággal fogadott. No, de szemébe mondtam az igazságot, mire eleinte nyugtatni iparkodott azzal, hogy hisz ő Jenőcskét oly nagyon szereti, legtöbbit vele foglalkozik, legtöbbször őt hívja feleletre... őt oktatja és neveli legszívesebben, – mikor aztán megmondtam neki, – az igaz, hogy kissé indulatosan, – hogy ebből a szeretetből és ebből a nevelésből nem kérek, akkor a tanító annyira megfélekezett önmagáról, hogy mintegy részvételteljesen el akarta velem hitetni, hogy én beteg vagyok. No ezt már nem dugtam zsebemre, szó nélkül ott hagytam és magam után jól becsaptam az ajtót.

És lássa, az uram a helyett, hogy megvédene – ellenem tör. Utánam ő is beszélt a tanítóval és most már ő is el akarja velem hitetni, hogy

beteg, hogy ideges vagyok. Nem ismeri fel a fenyegető nagy bajt és engem kínoz. Már nem bírom többé, édes Ottó bácsi segítsen, az Égre kérem segítsen, jöjjön el és nézze meg, mentse meg az én aranyos Jenőcskémet. Várom, jöjjön mentől előbb, hozza Isten!

Manci.

U. i. Az uram nem tudja, hogy Önnek írtam, hát csak úgy véletlenül jöjjön el. *Manci.*

U. i. De ne délelőtt, hanem délután, a mikor Jenőcske idehaza van. *Manci.*

2. LEVÉL.

(Ottó bácsi levele Mancsi mamához.)

Kedves levelét megkaptam, de elkésetten, mert a borítékra 1. kerület helyett V. kerületet, kék golyó-utca helyett Esterházy-utcát és 5. szám helyett 1 5. számot írt; hála a póstakezelés ügyességének, sürgős levelét negyednapra mégis megkaptam. Azonnal siettem Önhöz; fájdalom nem találtam otthon, azt mondták zsúr-on van. No de otthon volt Jenőcske, kit játékaik között, vígan mulatozva találtam. Örült jövetelemnek és azonnal játékot nyomott kezembe, eljátszogatunk, miközben alkalmam nyílt Jenőcskét megfigyelni; végül alaposan meg is vizsgáltam. Vagy két órán keresztül foglalkoztam vele, és örömmel mondhatom, hogy hála Istennek Jenőcskének semmi baja; ép és egészséges. Amit Ön rajta észlelt és ami Önnek oly nagy nyugtalanságot és lelki szenvedést okozott, az a fokozatos agyfejlődésnek természetes folyománya; az a fokozatosan fejlődő agy-

nak megnyilatkozása. Az Ön által észlelt tünetek nélkül nem fejlődik a gyermeki agy; ezek a tünetek minden egyes gyermekben észlelhetők, csak intenzitásuk különböző. És, hogy aggodalmát eloszlassam, röviden elmondom, hogy Jenőcske korában – ki úgy tudom most 6-7 éves – mily szellemi megnyilatkozásokkal jár az agyfejlődés. Elmondom, érintem a különböző megnyilatkozások egész körét, hogy abban az esetben, ha újabb ijesztő tünetekkel találkozánk, azok jellegét felismerhesse és ez úton megóvhassa anyai szívecskéjét a megokolatlan gondtól és aggodalomtól.

Kezdjük az elején.

Amikor a kis gyermek zsigeri életéből kibontakozik, és az előtte elterülő nagy világ eseményeinek küszöbe felé tart, öntudata kezderengeni, érzi, hogy dédelgetik, hogy nyöszörgésére rögtön feléje nyúl az oltalmazó anyai kar, hogy mindenki vele foglalkozik, őt nézik mosolygó arccal, hozzá szólnak kedveskedő hangon, ölelgetik, cipelik, mókáznak vele. Ha mosolyog, annál több a szóbeszéd és a móka, ha sírásra nyúlik meg orcácskája, no akkor se hossza se vége a vele való játszi kedveskedésnek, mely mindaddig eltart, míg orcáján újra

megjelenik a boldogító mosoly, ez a hálaimát fakasztó mosoly, mely boldogsággal tölti el a szülők világát.

A kis aranyos érzi, hogy *létezik*, és mentül gyakrabban érzi, hogy szeretik, annál inkább fejlődik a *létezés érzése*, melynek fokozatai során elérkezik az «én» fogalmához.

Eleintén csak szűk határok között mozog ez a fogalom, és teljes kielégítést nyer a szülői szeretet legkülönbözőbb megnyilatkozásaiban, melyek után vágyakodik a kis aranyos; hisz ez az ő egyedüli világa.

A határok azonban fokozatosan tágulnak. U. i. a szülői szereteten kívül érzi egész környezetének szeretetét a vele való foglalkozásban, dédelgetésben. A család minden egyes tagja a picikével foglalkozik, a cselédek mosolygó arccal hódolnak előtte, vendég nem lépi át a családi szentély küszöbét, hogy a kis aranyos után ne kérdezősködnék, legalább egy pillantást vet felé, de legtöbbször megcirógatja, sokszor – elég helytelenül – megcsókolja, saját nyelvén beszélget vele és még az ajtófélfánál is visszafordulva csókot hint feléje, pá ... pá ...

Egyszóval, mindenki vele foglalkozik, ezt érzi, és ez az érzés fokozatosan tágítván a

létezés érzésének határait, fejleszti az «én» fogalmát. Eleintén csak igen halvány alakban nyilatkozik meg ezen fogalom felébredése, inkább csak a bírni vágyás alakjában, minden után nyúl, mindent akar, és ha óhaját rögtön nem teljesítik, szaporán mozgatja kis lábcskáit, mintha a bírni vágyott tárgy felé akarna menni, vagy kacsóival tapsolásszerű mozgásokat végez, melyekkel talán nem is annyira kérni óhajt, mint inkább jelezni azt, hogy *fogni* szeretne. A tárgyakban nem válogató, az ő érzése nem egy ismert, nem egy fix tárgy felé vonzza őt, ő csak bírni akar, tekintet nélkül a tárgy jellegére és alakjára.

És amit élénk mozgásaival, gögicsélésével, mosolygó orcáscájával el nem ér, azt rendszerint eléri könnybe lábadt szemecskéinek tekintetével. Felnőtt a gyermek szenvedését el nem bírja, a gyermek pedig csak fájdalomtól, szenvedéstől sír; az örömkönnyek előtte még ismeretlenek; könnyeinek hatalma tehát végtelen nagy, és ez előtt meghajlik rendszerint mindenki; legegőbb a mamuska, legtöbbször a – nagyszülők. És ezen az úton a kis aranyos fokozatosan felismeri mindazokat az eszközöket, amelyeknek segítségével érzései diadalmaskodnak,

melyek őt a kívánt tárgy birtokába juttatják. Eddig az *érzések* normálisak, és ha a nevelés helyes, céltudatos, szeretetteljes de határozott, akkor az «én» fogalmának fokozatos ki-fejlődése és kidomborodása nehézségekkel nem fog járni, kellemetlen megnyilatkozásokat nem létesít.

Másként áll azonban a dolog, ha a kis gyermek szellemi életének megnyilatkozása, mely létezésének felismeréséből és az «én» fogalmának fokozatos kidomborodásából fakad és melyet, legalább bizonyos fokig, máris az *akarat* jelentkezésének kell tekintenünk, a helyes, mérséklő nevelést nélkülözi, ha a nevelés nem képes annak a medernek határait rendben tartani, amelyben kell, hogy a gyermeki akarat megnyilatkozása lassan, fokozatosan fejlődjék, anélkül azonban, hogy az akarat akaratossággá fajuljon.

Hát szükséges-e egyáltalán, hogy a gyermeknek akarata legyen? Ugyebár ezt kérdi tőlem, válaszom pedig az, hogy a gyermeki akaratnak élni kell, az szellemi életünk fejlődésének elengedhetetlen kelléke, mert ott, ahol nincs akarat, nem létesülhetnek, nem fejlődhetnek és a következőkben nem érvényesülhetnek a lélek nemesebb megnyilatkozásai sem.

A gyermek minden néven nevezendő helyes cselekvéseihez feltétlenül szükséges az akaratnak bizonyos mennyisége; – a szót fogadáshoz, az engedelmességhez, a jó viselkedéshez, mint a lélek legelemibb nemes megnyilatkozásaihoz, bizonyos akaraterő kell. A normális szellemi életű gyermeknek akarnia kell mindazt a jót, hogy az helyes tetteiben nyilvánulhasson. Ha pedig a tett megnyilatkozik akarat nélkül, mintegy automaticæ, ha ahhoz nem csatlakoznak neme-
sebb érzések mint p. o. a szeretet, a felsőbb-
ség mintegy érzett elismerése, hanem az csakis az ú. n. vakengedelmességnek monoton kifeje-
zése, akkor a gyermek szellemi életének fejlő-
dése csorbás és két végzetes út előtt áll. Az egyik az elmének gyengesége felé vezet, – a másik a jellemgyengeséghez.

Ugyan melyik veszélyesebb?

A gyermeki korban jelentkező gyengesége az elmének, az az úgynevezett elmaradottság, amit leginkább úgy szoktak jellemezni, hogy «nincs talentuma», ha az nem kóros ágybéli elváltozá-
sokon alapuló szellemi kiesés, akkor az a pusztá
nevelés behatása alatt, idővel kiegyenlítődik.
Ezeknél a szegény kis gyermekeknél mindig
csak azt hangoztatjuk, hogy fősúly helyezendő

a *testi* nevelésre; helyesebben *azonban* úgy kell a nevelés feladatát megállapítanunk, hogy a szellemi élet nevelésének teljesen egyensúlyt kell tartani a testi neveléssel, hogy ez a két szféra, – a pszichikai és a fizikai, – melyeknek helyes együttes működése az életért való küzdelemben oly felette fontos, ne egyik a másiknak rovására, hanem mintegy ideális testvéri szeretetben, együttesen ápoltassék és fejlesztessék. Számos esetben láttam, hogy nyomtalanul eltűnt ez az ú. n. elmaradottság és igazán mondom *nem* az orvosi kezelés *dacára*, mert ebben nem részesült, hanem a helyesen megállapított és alkalmazott nevelési elvek következtében.

A fejlődő szellemi élet során jelentkezhető gyengesége az elmének tehát, bármily sok aggodalmat *okozzon az a gondos és észlelő szülőnek*, az esetek túlnyomó nagy többségében nem rejt magában a jövőre nézve semmi veszedelmet, mert az nemcsak javítható, hanem, hogy úgy fejezzem ki magamat – helyes neveléssel – teljesen gyógyítható, mint mondám: nyomtalanul eltűnik.

Másképpen áll a kérdés a jellemgyengeséggel. Megfigyeléseim eredménye gyanánt felállíthatom azt a tételt, hogy az ú. n. jellemgyenge-

ség, a legritkább esetekben fejlődik az élet folyamán, a későbbi korban, hanem hogy számai majdnem minden egyes esetben visszanyúlnak a gyermekkorba, talán *sok esetben* veleszületett az.

Kedvenc tanulmányaim lehetővé tették azt, hogy végig figyelhettem sok ember szellemi életének fejlődését és az élet szeszélyének számítottam be, hogy meglelt korban talákoztam oly férfiakkal, kiket gyermekkoruk óta nem láttam. És mindkét irányban az összehasonlítás azt a thesiszt állította elém, hogy a későbbi korban észlelt jellemgyengesség csirái már a gyermekkorban is megvoltak, valamint hogy a gyermekkorban észlelt és jellemgyengeségre utaló tünetek nem tűntek el a szellemi élet fejlődése során, hanem azok végig kísérték az individuumot az életben, váltakozó intenzitásban, hullámzásban.

Tehát ezek a jelenségek nem tűntek el nyomtalanul és ebben rejlik a veszedelem. A jellemgyengeségre utaló tünetek a gyermekkorban a következők: a kedélyi életnek bizonyos foknyi monotonitása, hallgatagság, akarathány, a magány felkeresése, a nyíltság hiánya, feltűnő mérlegelése a viszonyoknak, kellemetlen óvatosság a nyilatkoza-

tokban, hazudozás, bármily cselekvésnél a titkozatosság megóvása, bátorság hiány és sok esetben valóságos gyávaság. Magában játszadozva élénk sőt hangos is, de a legkisebb neszre vagy harmadik személy közeledtére az ok nélkül való meglepettséget árulja el, ami a szemlélőben mindig azt a gyanút ébreszti, hogy a gyermek helytelenséget követett el. Kérdőre vonatván, ijedten haboz, nyílt feleletet nem ad, a nyílt tekintetet kerüli és mintegy suttogva szól: nem tettem semmit... de semmitsem tettem ... miközben zavarában vagy ujjacskáit nyomkodja, vagy lábacskaival tipegő mozgásokat végez. Igazat mondott, de arra képtelen, hogy a valódi tény közlése által a kérdezősködő aggodalmait eloszlassa. Ha nem érzi magát megfigyelve, csín elkövetésére is képes, de óvatos, hogy az reá bizonyítható ne legyen. Egy nénike közlé velem, hogy fiacskája, akinek akarat nélkül való egyénisége neki már régen feltűnt, ha egyedül érezte magát, sok kellemetlen csínt követett el; egy ízben eldugta a lakás ajtóinak összes kulcsait és amikor azt látta, hogy az egész háznép azok keresgélésével van elfoglalva, hamar a könyv mögé ült, és mintha az okozott zavarhoz semmi köze sem lenne, visszavonulva olvasgatott. Más alkalommal ismét

tányért tört és azt óvatosan a mosogatandó tányérok közé helyezte. Mindkét cselekvést színezi az alattomoság, és amikor alkalmam nyílt a gyermek életébe bepillantást nyerni, kétségtelen jelenségeit láttam az alattomoságnak, a magaviselet és a cselekvés minden irányában.

Éveken keresztül nem találkoztam a gyermekkel és amikor egy ízben atyjával összejöttem, az kérdésemre imígy válaszolt: «jó gyermek, jól tanul, de nincs élet benne, fájdalmat okoz nekem az a tény, hogy nem őszinte, sőt alattomoságra hajlandó».

A gyermek és a fiatal ember életén tehát keresztül vonult a jellembeli gyengeség.

És hányszor halljuk az életben azt a kritikát: nem őszinte ember, gyermekkorában is már alattomos volt.

Ha a normálisan fejlődő szellemi életű egészséges gyermeket, különösen a fiúgyermeket megfigyeljük, azt tapasztaljuk, hogy annak gondolkodását és ennek szóban és tettben való megnyilatkozását nem gátolja az óvatosság. Ő hangos, elmondja helytelenségeit is, és szemünk láttára rombolja játékait. És így van ez helyesen, mert abban a kis agyban még nem fejlődhetnek azok

a gondolatok – azok a képzetek – melyeknek ellenőrző szerep jut.

Az első gondolat – az alapképzet – a maga ideális igazságában nyilatkozik meg, oly alakban, amelyre a későbbi korban is rámondjuk, hogy – *őszinte*, sokszor azt, hogy – *túlőszinte*. Az ő fogalomvilága még nem ismeri az alapgondolat mérlegelését, ez irányban még nem fejlődött ki az óvatosság, még nincs kritikája, kimondja tehát a szót úgy, amint azt gondolta, véghez viszi a cselekményt úgy, amint azt gondolta, őszintén, nyíltan, kendőzés nélkül, még akkor is, ha az hátrányára lenne, mert ő még nem számít, még nem alakoskodik, még nem alkalmazkodik.

Elkalandoztam, visszatérek tehát a kiindulási ponthoz és óva intem a szülőket: ne idegeskedjenek akkor, ha azt látják, hogy a gyermek *akar*, hogy *akarata fejlődik* és *akarata van*, ne írják ezt a lelki megnyilatkozást az «illetlen, a rossz gyermek» teherlapjára és ne feledjék hogy az a normálisan fejlődő szellemi életnek egy igen fontos, a nyílt egyenes jellem fejlődésére igen kedvező jelensége, melyet nem szabad elnyomni, hanem szeretettel ápolni és helyesen kezelni kell.

"Helyesen kezelni, mit értünk ez alatt?"

A léleknek, az emberi agynak minden néven nevezendő funkcionális megnyilatkozásai, tehát a jók éppúgy mint a rosszak, végtelen nagy hullámnak vannak alávetve.

Az ideális vallásosság könnyen fanatizmussá fajul, a szeretet örületté, a hűség rabszolgassággá, a tisztelet imádatná, a közöny haraggá, a harag gyűlöletté, az erély durvasággá, az őszinteség gorombasággá, a következetesség makacssággá, az akarat akaratossággá. Ettől a hibától, ettől az egyensúlyvesztéstől kell megóvni a lelket, ezeket a hullámzásokat kell a normális mederbe visszazorítani, ami a helyes nevelésnek a feladata.

A jó és nemes felé törekvő *akaratot* ápolni és fejleszteni kell, az *akaratosságnak* pedig útját kell állani, felvilágosítással, jó szóval és türelemmel, és ha mindez sikerre nem vezetne, a kellő időben a szigorhoz kell nyúlni, mint végső mentő eszközhöz.

Tapasztalatom szerint, az ez irányban való nevelésnél, a nevelő legfontosabb kelléke a *türelem*.

Évekkel ezelőtt történt, hogy egy nagy műveltségű nagymamuska, keserves panaszban fakadt ki előttem, hogy három éves unokácskája egész a makacsságig akaratos, hogy ilyenkor

«belezöldül», mintegy dühroham fogja el, mely annál inkább fokozódik, mentől keményebben korholja a picikét édes anyja.

Megtörtént az is, hogy az anya elvesztvén türelmét, a gyermeket megütötte, mire ez a földre vágta magát és haját, ruháját tépte. Valóságos roham volt, mely után kimerülve a picike elalélt. Ez a látvány megdöbbsentette a nagymamuskát és ezért hozzám fordult tanácsért.

Száz szónak is egy a vége, *Híreimet* prédikáltam, meggyőződésem szerint azért is, mert ez a léleknek oly megnyilatkozása, melyben a kis gyermek a felnőttel nem versenyezhet. A jó nagymamuska megfogadta tanácsomat és emberfeletti türelemmel kezébe vette unokájának nevelését. Magam láttam, soha el nem felejttem azt a látványt, amikor a nagymamuska a földön tomboló unokája mellett térdepelve, a meleg lélek és a nemes szív minden elképzelhető szavával nyugtatta, majd meg édesdeden simogatta, és ölelgette az önkívületben levő picikét. Változatos alakban sokszor ismétlődött ez a jelenet; a gyermek legkülönbözőbb irányú tombolásaival szemben azonban minden egyes esetben megnyilatkozott a nagymamuska mérhetetlen türelme.

A gyermek – megtört. Egy év állhatatos mun-

kajának eredménye lett, hogy a kis lélekből az akaratosság eltűnt és soha többé vissza nem tért.

Mit tehet az okossággal párosult jó és nemes szív! Tehát a türelem léssen a nevelésnek legfontosabb kelléke.

Előbb mondám, hogy a türelem a léleknek oly megnyilatkozása, melynek mezején a kis gyermek a felnőttel nem versenyezhet, mert előbb megszakad a gyermek türelme mint a felnőtté.

És mi léssen következménye ezen kétségtelen ténynek? Az, hogy győz a kitartóbb, az akaratban erősebb, a – felnőtt. A türelem mezején a gyermek a felnőttet még sohasem győzte le és ezt a tapasztalati tényt kell kiaknáznunk az akaratos gyermek nevelésénél is. És mily könnyű lesz ez a feladat! hisz a felnőtt az ismeretek és tapasztalatok bizonyos mennyisége felett rendelkezik, melyeket a kis gyermek nélkülöz, a felnőtt céltudatosan járhat el, mely út a gyermek előtt ismeretlen, a felnőtt kitartóbb, akaratban erősebb, stb. mind megannyi oly körülmény, mely már előre biztosítja az eredményt, ha a nevelő – legtöbb esetben a mamuska – nem ideges.

Miután azonban – fájdalom – a legtöbb esetben a mamuska idegessége útját állja a hig-

gadt, a megfontolt nevelés elveinek, ezért sokszor – a társadalmi pozícióra való tekintet nélkül – azt tapasztaljuk, hogy az akaratos gyermek nevelésénél a mamuska a kényelme-sebb utat választja: a parancsoló szigort, a ke-mény szót, sokszor a verést.

No de erről később, talán utolsó levelemben. Mára elég, bevégeztem leveletem, habár lelki szemeim látják csalódott arcát, mintha felém szólna: hisz kérdésekre nem válaszolt, hosszas fecsegésében egy szóval sem nyugtatott meg, minden másról beszélt csak arról nem, amit kérdeztem. *Türelem Mancsi mama!*

Most csak a küszöbét mutattam meg annak a bűbajos világnak, melynek minden egyes lakója egy-egy angyal, ennek a világnak csak azt a birodalmát, ahol csak boldogság honol, mert a lélek alacsony megnyilatkozásai még ismeretlenek, és melynek lakói csak boldogságot hintenek azok felé, akik a természet örök rendje szerint ennek a birodalomnak már csak szemlélői.

És a hol annyi öröm, annyi boldogság honol, annak a birodalomnak lakói más nyelven beszélnek mint mi felnőttek, másként gondolkodnak mint mi öregek és másként éreznek mint mi, az élet útjain elfáradtak.

Ezt a nyelvet, ezt a gondolkozást, ezt az érzést akartam Önnel kedves Mancsi mamuska megértetni, – nem, csak megsejteni, hogy lelke vágyakodjék arra a magaslatra, amelyről beláthatja azt a bűbajos világot.

Tehát türelem édes Mancsi, legközelebb folytatjuk.

Isten Önnel!

Ottó bácsi.

III. LEVÉL.

(Ottó bácsi levele Mancsi mamához.)

Nos hát édes Mancsi mama, térjünk át azokra a tünetekre, melyeket Jenőcskén észlelt és melyeket kedves levelében – ne vegye tőlem az őszinte szót rossz néven – valóban lázas idegességgel kiszínezett.

Elképzelem, hogy azalatt a bizonyos két nap alatt mennyit szenvedett, mennyi kízó gondolat járta át szép fejecskejét és mennyi lelki szenvedés mardosta jó kis szívecskéjét. És elképzelem azt is, hogy annak a sok kízó aggodalomnak felét sem szenvedte volna el, ha maga édes aranyos, nem lenne oly túlságosan ideges mamuska, ha képes lett volna fékezni magasröptű képzelődését és ereje lett volna gátat vetni annak az ideges ábrándozásnak, melynek álmoképei Önnek bizonyára már leánykorában is annyi lelki szenvedést okoztak.

Lássa, Ön a szecessziós művészet lejtőjére jutott, a valóságot akarta festeni és túlzottan

alkalmazta a színeket, – az Ön által festett képben igazságot akart mondani, igazságot, – mely mindig csak egy lehet, és íme képét szemlélve, önként is az a kérdés merül fel: mit akar ez jelenteni? Pedig a jó képnek kérdés nélkül is szólni kell és pedig- mindig igazat. Amint a művészet idegessége – a szecesszió – egy helyes, egy nemes kiindulási pontból eljutott a majdnem tarkabarkaságig, – a felismerhetetlenségig, úgy az ideges mamuska is elveszti a helyes gondolkodás fonalat, valahányszor akadályt lát az életben, amelyről azt hiszi, hogy az a rendkívüliség, az az abnormitás, holott épp megfordítva áll a dolog. Az élet csupa akadály, csak az akadály intenzitásában van a különbség; és az akadály tulajdonképpen az életért való küzdelem serkentője, a küzdelem rugója.

Nagy Eötvösünk az élet küzdelmeit a lég-hajóhoz hasonlította, mely ha a légáramlatban nem talál kellő mennyiségű akadályt, a földön tresped, – ha azonban kellő mennyiségű a légáramlat akadályja, a léghajó biztosan felemelkedik a lég birodalmába. Ilyen az életért való küzdelem is. Az akadályok nélkül lefolyó monoton élet az elkeseredés, az elernyedés felé

vezet, míg az akadály fokozza és acélozza a munkakedvet és nemesíti a munkát.

De a lég birodalmában viharok is vannak, és ha ezek rétegeibe kerül a léghajó, ezt magával ragadja és elviszi a légbirodalom páratlan és ismeretlen útjain – fel, fel a szédítő magasságba. Ha a vihar lecsendesedik, a léghajó megmenekül, de ha tovább dühöng, széttépi azt foszlányokra.

Ilyen az ideges fékezhetetlen szenvedelmessége. Tehát mérséklet. Mérséklet az élet akadályainak megítélésében, mérséklet az élet sikereinek kiaknázásában, mérséklet a rosszban, de mérséklet a jóban is, mérséklet az élet eseményeinek, a tapasztalatoknak elbírálásánál és mérséklet a tények mérlegelésénél, mert ne feledjük, hogy az egyik irány a pesszimizmus felé, a másik az optimizmus felé vezet és hogy mindkettő következményeiben az élet útjain vándorlót könnyen – elbuktatja. Az örvény felé vezető út azonban hosszú és határkövei mindmegannyian óvatosságra intenek. Ez a szerencse. Értsük meg ezeknek az öröknek óvó intéseit és maradjunk a föld útjain gondolkodásban és cselekvésben egyaránt.

Lássa édes Mancika, ha Ön ezeket a szabá-

lyokat követi, ha tiszta szemmel nézte volna az eseményeket és az ábrándozás nélkül való hű leírásra gondot ejtett volna, akkor elkerülhette volna az alaptalan sejtelmek kínzó eszméit, megkímélhette volna lelkét a sok szenvedéstől, engem pedig attól a munkától» hogy leírásából kihámozzam aényt, a valót, amelyet eltakart ideges képzelődése.

No de mindketten szerencsésen túlestünk a bajon: Ön képzelődő tehetsége megerőltetésének munkáján, én meg a kihámozásnak munkáján.

És mert most már tisztán látunk, térjünk vissza Jenőcskéhez.

Meg ne ijedjen, amiről most szólni akarok és amit Ön Jenőcskén észlelt, az a gyermeki agyfejlődésnek normális tünete, az a gyermek fejlődő szellemi életének egy megnyilatkozása, az úgynevezett *érezécsalódas*, mondjuk ki a helyes szót: az *illúzió* és *hallucináció*.

No hála Istennek! kiejtettük ezt az iszonyú szót, túl vagyunk rajta, most már ismerkedjünk meg vele közelebről, majd meglátja, mennyi megnyugvást, sőt mennyi gyönyört szerez Önnek annak helyes felismerése. Példákkal kezdem. A kis fiúcska egymagában játszik, ostorral

kezében fut az udvaron, keze fejét úgy tartja, mintha markolna, egyszer az egyik kezével ránt, máskor a másikkal, majd meg az ostorral csap a levegőbe, beszél, gáncsol és dicsér egy időben, majd szalad, majd megáll, majd lassan lépdel, majd ismét fut és mindezen mozgásait szóval kíséri; – kétségtelen, hogy a gyermek lovat hajt. De se ló, se azt helyettesítő tárgy nincs előtte, csak a levegő után fut, abba csapkod, annak beszél, azt dicséri, azt korholja, ez *hallucináció*. A kis leányka babái között ül, sorba rakosgatja őket egy lapos virágtartóba, melyet a szőnyeg közepére helyez el, most elkezd mondókáját, hogy a Margitka meg az Ilonka csónakáznak a tengeren, aztán egyik kezével fölemeli a szőnyeg egyik sarkát, miközben a másik kezével tartja a csónaknak mondott virágtartót és aggódó arccal imígy folytatja beszédjét; «nini, milyen nagy a hullám, majdnem kiesik a Margitka és az Iluska», aztán meg elereszti a szőnyeg sarkát, elereszti a virágtartót is, és elégtelt mosolygó arccal imígy nyugtatja meg babáit: «ne féljete Margitka és Ilonka, már vége van a hullámmásznak, majd most főzni megyünk és jó ozsonnát csinálunk» stb. stb. stb. – ez az *illúzió*.

Hallucinációról lesz tehát szó, ha minden külső reális inger nélkül keletkezik érzéki benyomás-ként imponáló észrevevés, ha p. o. ott, ahol emberi közönséges fogalmaink szerint semmi és senki nincs, tárgyakat és személyeket vélünk láthatni, hangokat hallani, szagot, ízt és tapintást érezni, mert a hallucináló látja az alakokat és a tárgyakat, hallja a hangokat, érzi az ízt a szagot és a tapintást – és bár ezek minden néven nevezendő reális inger nélküliek, ő rá nézve mégis az igaznak, a valóznak benyomását teszik és teljes realitással jelennek meg az öntudatban.

Illúzióról szólunk, ha valóban létező külső inger tévesen érzékeltetik és ennél fogva nem a maga tényleges jellegében, hanem átgyúrva, meghamisítva jut az öntudatba, ha p. o. a szellő által mozgásba hozott száraz galy – egy felém közeledő ember alakját létesíti öntudatomban. Mindez, amit a fentebbi egynehány sorban úgy a hallucinációról valamint az illúzióról megírtam, csak *váz*, mely körül a pszichikus folyamatok egész sorozata jegecesedik, de *ezen* folyamatok megismerése nem tartozik a laikusra, nem tartozik magára Mancsi mamuska, már csak azért sem, mert azokat meg sem értené. Hiába

beszélnék az «egyszerű észrevevési folyamatok kapcsán jelentkező associationális sorozatokról», hiába, «a peripheriás, cortikális és subcortikális elméletekről», ezeket maga Mancini mama meg nem értheti, mert nem ismeri az anyagi alapot, az agyrendszert és az idegrendszert. De nincs is arra semmi szüksége, mert a művelt laikus-tól csak azt kívánhatjuk meg, hogy ismerje a tényt, mint produktumot, hogy mit értünk a hallucináció alatt és mit az illúzió alatt. És miután ezt maga Mancini mama már jól tudja, alkalmazzuk ez ismereteket Jenőcske esetére.

Mikor Jenőcske iskolát játszott, mert kétség-telen, hogy ez volt játszi multságának a tárgya, akkor egy időben voltak hallucinációi és illúziói. A gyermek játéka ezek nélkül le nem folyik, kis agyacska fejlődésének ez a megnyilatkozása nyújtja tulajdonképpen a gyermeknek a valódi gyönyört, mely sohasem függ a játszani való tárgy szépségétől, alakjától, hanem attól, melyik tárgy képes a reá nézve éppen akkor legkellemesebb ingert létesíteni, hogy gondolataival a csevegő ábrándozás birodalmában elkalandozhassák.

Nincs a gyermek játszásának oly fajtája, melyhez érzéki csalódás ne kapcsolódnék. Ha

a kis gyermek babáját levetkőzteti, ágyba fekteti és betakarja, ezek a tények mind rideg, egyszerű, különálló cselekvések, melyekhez semmi más eszme, gondolat vagy érzés nem fűződik, mint csak a levetkőzés, a lefektetés és a betakarás fogalma, – a gyermek szellemi életében elő nem fordulhatnak. Teljes lehetetlenség, hogy a gyermeki lélek e rideg tényekkel beérné. Ezek csak mintegy ingerforrások. és ezekből fakad a fogalom, az eszme, a gondolat, mely odasimul a vázhoz és annak alakot, életet ad.

Végigszemléltem, végighallgattam egy ilyen lefektetési jelenetet, elmondom egy részét: no, édes babuskám, most lefekszünk, de előbb meg kell mosni a kezecskédet, nézd csak milyen piszkos, ejnye-ejnye, miben kotoráztál? Persze, megint lekvárt ettél titokban, pedig hányszor mondtam, hogy ez nem illik... és nézd, milyen ténztás az ujjad, hát az újjacskáddal írsz? mit? Úgy-e, most hallgatsz ... csak ne füllents, hiába tagadod, már megint füllentesz ... mit mondasz? ejnye adta még ellenkezik, még feleselget, hol tanultad ezt! no nézze az ember, hát ilyen rossz a babika, füllent és tagad, te rossz babika... hiába sírsz . . . haragszom reád . . . most meg

rugdalódzol – mindjárt verést kapsz ... ne sírj már, hallgass ... nem szeretlek ... mosdatlanul fogsz lefeküdni. ... nem mesélek neked semmit a tündérről ... menj, menj, itt a takaró, betakarlak ... de most azonnal hallgass és hája tente baba, tente ... no már alszik.

A váz a baba elaltatása és ezt mennyire kiszínezik az illúziók és a hallucinációk! Látja a piszkos kezeket, a téntafoltot; hallja a feleselgetést, a sírást; látja, talán érzi is a baba rugdalódzásait is . . . egyszerre csend, erre a pár szóra: tente baba tente. A kis aranyos most már elképzei, hogy a babuskája alszik. Nem hall, – nem lát, – nem szól; – ő maga is követi a házi rendet és lefekszik.

Sokan csak utánzási kényszert látnak a gyermek játszásaiban és ezzel tévesztik össze a fiziológikus érzéki csalódásokat.

Ez a felfogás meg nem áll, annak ellent szól a megfigyelési tény. Nézzük csak Jenőcske játszását . . . leparancsolja Jézuskát, leparancsolja az angyalokat. Hallhatta ezt valaha magától, Mancsi mamuska, vagy környezetétől?

Bizonyára nem, tehát hogyan szólhatnánk utánzásról?

A felcsigázott képzelődő tehetség egymaga-

ban nem elegendő a tények magyarázatára, az csak egy ágens, melynek intenzitásától függhet az érzéki csalódás képének tisztasága.

És ne feledjük, hogy a felcsigázott képzelődő tehetség az esetek túlnyomó számában csak reproductíve foglalkozik leginkább szemléleti képekkel. Ennek igaz voltáról könnyen meggyőződhetünk egyszerű kísérlettel. U. i. a képzelődő tehetség egyik megnyilatkozása az ábrándozás. Próbáljunk már most ábrándozni oly tárgykép felett, melyet a valóságban még sohasem láttunk p. o.: egy előttünk még leírásában is ismeretlen vidékről.

Nem vezetem Önt, Mancsi mamuska, magára hagyom, próbáljon csak ábrándozni az ismeretlen vidék felett, akarjon a legszebb képekről ábrándozni, próbálja meg és rövid egynehány perc alatt tapasztalni fogja, hogy ezek az ábrándképek csak karrikaturák, olyan rajzok, amilyeneket a gyermek játszó asztalán láthatunk; kúpok ezek a hegyek, – girbe-görbe vonalak ezek a folyók, – éktelen torz-borz alakok ezek az emberek. A színezés, az még nehezebben megy, minduntalan, öntudatlanul is reprodukálni óhajt. Előttünk ismeretlen tárgyképekről tehát ábrándozni nem tudunk. No most egy másik

példát annak illusztrálására, hogy a reprodukív ábrándozás leginkább csak a látottakra, tehát a szem útján agyunkba behatolt inger által létesített emlékképekre vonatkozik.

Manci mamuska végig hallgatott egy első rendű művészek által előadott operát.

Elragadtatással hallotta és látta a nagy művészetet, hazamegy . . . lefekszik kis boudoirjának chaise-longuejára, hogy a szép, kellemes emlékképekben gyönyörködtesse lelkét. Akarva, nem akarva, ábrándozásaiból kiemelkednek mindenekelőtt az alakok, a külsőségek, egyszóval minden, amit látott. Mondjuk p. o. (éppenséggel nem akarok célzatos lenni) *Romeo*. Az ábrándkép törvényszerűen pereg le szemei előtt: szépség, ifjúság, igéző alak, formák, már ritkábban a szép ruha és tovább – a hang? az már alig megy. Képtelen lesz *Romeo* hangját reprodukálni, akár mennyire igyekszik, hajótörést szenved a kísérlet; bár az iparkodás által létesített plus ingerület az agyban, elhitheti Önnel legalább percnyire, hogy a hangot is képes reprodukálni, hogy hallja *Romeo* hangját, mégis csakhamar rajtakapja önmagát, hogy dúdol, hogy akaratlanul is – mintegy hang nélkül – önmagában énekei.

No már más az érzéki csalódás és pedig akár a valóságos, akár a mesterséges. A valóságos érzéki csalódásokról tudjuk, hogy azok az anyagnak, az agynak, vagy az érzéki szerveknek a zavarai. Ezek keletkezése akaratunktól független, ezek valóságos voltáról az esetek túlnyomó többségében meg vagyunk győződve, ezek reánk a valóznak, a reálisnak benyomását teszik, legyen bár a kiindulási pont, az ok akár középponti, centrális, azaz, az agyban, vagy környi – periferikus – az az a megfelelő érzékszervben, tehát a szemben, a fülben, az orrban, a szájon vagy a kültakaróban. Ezeket az érzéki csalódásokat mi tényeknek hisszük, igazvoltukról meg vagyunk győződve és ebben az esetben irányíthatják gondolkodásunkat, cselekvésünket.

Az érzéki csalódások mechanizmusa különböző, más az agy visszafejlődési folyamatán és a kóros elváltozás alapján fejlődött érzékszalódás mechanizmusa, és más az agy fejlődési folyamatán alapuló érzéki csalódás mechanizmusa. Egyik lényeges különbség az elterelési lehetőségben fekszik. Ugyanis: míg képtelenek vagyunk a centrális-kóros alaptól kiinduló érzéki csalódást korrigálni, azaz a beteggel szemben a valódi

értékükre redukálni, addig azt az érzéki csalódást, mely a fejlődő agy megnyilatkozása, képesek vagyunk újabb és intenzívebb ingerek által leküzdeni; p. o.: a kis gyermek agyának működését más irányba terelni és ez által az érzéki csalódásokat, legalább egy időre, megszüntetni, mintegy kikapcsolni a gyermek fejlődő agya megnyilatkozásainak sorozatából.

Most tehát egy lépést ismét előrehaladtunk, már többet tudunk; tudjuk azt, hogy az érzéki csalódás, mint a fejlődő agy megnyilatkozása, a harmadik személy akaratától függő, hogy tehát a kis gyermek játsszi mulatságaiban visszatükröződő érzéki csalódás kiindulási pontja nem lehet anyagi, kóros elváltozáson alapuló zavar, hanem csak az agy fejlődése által feltételezett, tehát átmeneti működési zavar, és ebben lelhetnek megnyugvást mindazok a mamuskák, akiknek aggodalmat okoz gyermekük fiziológikus, – élettani – tehát nem kóros érzéki csalódása. A valóságos érzéki csalódások mellett főlemlíttem az úgy nevezhető mesterséges érzéki csalódásokat, tehát olyanokat, amelyeket egyes szakférfiak bűvárlat szempontjából *akarva* önmagukban létesítettek. Dacára annak, hogy ismételen megpróbáltam, nálam nem sikerült ez

a kísérlet. De nem kételkedhetem a szavahihető bűvárok állításaiban. Károly bácsi írja, hogy ő képes volt önmagán érzéki csalódásokat létesíteni és Ernő Emil bácsi könyvében olvasom, hogy mindezek a kísérletek csak megközelítettek, de el nem érték a *realitás* fokát, amely a valóságos érzéki csalódás jellegzetességeihez tartozik. Fogadjuk el tehát a tényt, mint olyant, *meiy még* további bűvárkodásnak *képezi feladatát*, különösen abban az irányban, hogy a kísérletezésnél nem szerepeltek-e véletlenül fennállott könnyű, periférikus okok, melyekről tudjuk azt, hogy érzéki csalódások produkciójánál, elősegítő ágensként szerepelhetnek.

De mindezt csak melleleg említem meg, erről maga, édes Mancsi mamuska, ne vegyen tudomást és óva intem attól, hogy ne kísérletezzen e tekintetben, mert a lélek birodalma az ő bűbajos voltában a pusztá kíváncsiságból szemléltöt könnyen magával ragadja oly utakra, melyek veszedelmesekké válhatnak főleg azért, mert ezek az utak a laikusok előtt nem ismeretek, képtelenek tehát a laikusok ezen utak lényegét felismerni, felfogni, mérlegelni és helyesen megítélni.

Es most édes Mancsi mamuska azt kérdezi

tőlem, hogy az agyfejlődés mentén jelentkező érzéki csalódások *kivételével*, minden más néven nevezendő és akarattunktól független érzéki csalódások már kétségtelen jeleit adják-e bármely jellegű kedélybántalomnak? Határozott válaszom az, hogy *nem*.

És pedig azért nem, mert léteznek, valószínűleg az esetek túlnyomó többségében múltó jellegű vérkeringési zavarok és plus idegingerlékenység által feltételezett momentán fellépő és épp oly gyorsan múltó érzéki csalódások, melyek sem direkte, sem indirekte a szellemi életet nem befolyásolják, nem alterálják. Ezek az érzéki csalódások a legkülönbözőbb nuanceokkal bírnak, p. o., hallási csalódások alakjában jelentkezhetnek, mint zúgás, csengés, harangozás, egyes szavak stb. Hogy ez így van, erről felvilágosítást adhat mindenki, aki erős, meg-erőtető, hosszas szellemi munkával foglalkozik.

De ezek az érzéki csalódások csak mintegy színtelen betétjei a szellemi működésnek, ezt meg nem akasztják és nem befolyásolhatják, feltűnnek és eltűnnek, mint a tovahaladó hab fodor. Sőt tovább mehetünk. Léteznek a szellemi élet fokozott működése által feltételezett érzéki csalódások, melyek egészen tiszta, sőt kombinált

alakot öltenek és mégsem képezhetnek elmebetegségre utaló tünetet. Elég legyen rámutatnom a nagy vallásalapító *Luther* érzéki csalódásaira, aki az ördögöt hallotta, látta és szagolta; *Goethe érzéki* csalódására, aki önmagával vélt találkozni és a múlt század legnagyobb államférfiának érzéki csalódására, aki egyik nagy parlamenti szónoklata közben egyszerre megállott és magából kikelve, dühtől elfojtott hangon azt kérdezte: «Wer wagt es mich einen Esel zu nennen?» *Spinoza* említi, hogy reggelenként sokszor látott maga előtt egy «rühös szerecsent». *Van Tielmont* többször látta saját lelkét emberábrázattal. Hallucinációkban szenvedett XII. Károly svéd király, Mahomed, Brutus, Vaillant, Savonarola és igen sokat szenvedtek alattuk a középkor theologusai – különösen az ördöglátás által – anélkül azonban, hogy az érzéki csalódások cselekvésüket befolyásolhatták volna. A fiziológikus jellegű érzéki csalódás felismerésére egységes tétel fel nem állítható. Legtöbb esetben azonban a kritérium magában az érzéki csalódásnak felismerésében rejlik. Amidőn *Goethe* azt hallucinálta, hogy önmagával találkozik, egy percig sem kételkedett afölött, hogy a látomány érzéki csalódás, azt kellőleg fel-

ismerte és értékére redukálta. Más esetben ismét a felvilágosító vagy magyarázó szó oszlatja el a balhítet, míg az ú. n. egyszerű, mindennapi érzéki csalódások – aminők p. o. a szikralátás, a villámcsikázás, egyes hangok vagy egyes szavak – elsurranak agyunkban anélkül, hogy azokat igazában felfogtuk volna. Hosszú ideig tartó, megerőltető olvasásnál gyakran látunk cikázást, szikrázást, ilyenkor ösztönszerűen odanyúlunk szemünkhöz, azt megdörzsöljük és a látománynak vége, mert szemünket a dörzsölés manipulációja alatt pihentettük.

Ebben a mozgásban – szemünk dörzsölésében – van valami ösztönszerű kényszerűség, azonban határozott parancsoló jelleg nélkül, mert a mozgást nem az érzéki csalódás parancsolja, hanem azzal csak egy kellemetlen érzéstől óhajtunk megszabadulni, mely indirekt úton sikerül is, t. i. nem a szándékolt dörzsölés által, hanem az ösztönszerűen létesített pihenés által.

Megemlítem e helyütt, hogy a kóros alapon fejlődő érzékcsalódásoknál észlelhető imperatív jelleg, amit az érzéki csalódás tartalma parancsol, azt a hallucináló igyekszik végrehajtani. Sok szomorú eset bizonyít e tétel mellett.

Az anya gyermekét veszté, kedélybeteg lett,

érzéki csalódások is kínozták. Érzéki csalódásban hallja gyermekének hívó szavát, extázisba esik, kést ragad és ezt mellébe dőfi.

A melancholikus beteg nem bírja lelki kínjait, érzéki csalódása a túlvilágra szólítja, pisztollyal szíven lövi magát.

«Old meg feleségedet és megszabadulsz a földi kínoztól», ezt hallucinálta egy melancholikus, aki boldog családi életet élt. A hallucinációnak engedelmeskedett és mellette fekvő feleségét megfojtotta.

De hála Istennek, az érzéki csalódások parancsoló jellege nem nyilatkozik meg mindig végzetes cselekvésekben, sokszor csak ártatlan cselekvési zavarokat létesít.

Imperatív érzéki csalódásának befolyása alatt a hallucináló kiitta ismeretlen szomszédjának sörét... szóváltás ... arculcsapás ... és vége a jelenetnek.

A hallucináló sok esetben eltúri a megfenyítést, még ennek az árán is, de végrehajtja a parancsolt cselekvést, mert csak ez úton szabadíthatja fel lelkét «a nyomás alól».

A történet adatai is igazolják, hogy az agyvisszafejlődés folyamata mentén, tehát a magas korban is észlelhetők imperatív jellegű érzékcshalódások.

Spinello az általa festett Lucifer látománya miatt öngyilkos lett.

Müller a sixtini Madonna-kép rézlemezének megteremtője az éhenhalást választotta, mert öregségében megjelent előtte a Madonna, megköszönte neki fáradságos nagy művészetét és őt magához hívta az égbe.

Mindezeket az érzéki csalódásokat csak azért említettem fel, hogy önnek, édes Mancsi mama alkalmat adjak arra, hogy bepillantasson azok bámulatos mechanizmusába és hogy ez irányban való ismereteinek bővítése által képesítsem önt az összehasonlításra, annak megállapítására, hogy mi a különbség az agyfejlődés mentén fellépő fiziológikus – tehát nem kóros – érzéki csalódás és a kóros alapon fellépő érzéki csalódás között.

Ismeri most már a kétféle kifejlődési alapot, differálni tudja a kettő közötti különbséget, azok különböző jellegét és képes egyúttal megítélni azt a nagy távolságot, mely a kettő között fennáll.

És mindezek tárgyilagos szemlélete kell hogy megnyugtassa önt, mert hisz ugyebár, más volt Jenőcske érzéki csalódása, mint azé a sok szegény betegé, mint akár *Spinello*-é, akár *Müller*-é.

És mégis, érzem, hogy Mancsi mamuska titokban azzal a gondolattal foglalkozik, mint lehetne könnyű szerrel ezeket az érzéki csalódásokat a fejlődő szellemi élet törvényszerű megnyilatkozásainak sorozatából kiküszöbölni?

Ne tépelődjék ezzel a gondolattal, mert célt érni úgy se fog és kísérleteivel – valóban kegyetlen módon – megakaszthatná a gyermeket boldogságában, örömeiben, ártatlan játszi ábrándozásában. Elvenne tőle valamit, amelyért szebbet és jobbat nem nyújthat és öntudatlanul is megtanítaná a kis gyermeket az alattomosagra. Mert ha a kis aranyost babáival való illúzióiban és hallucinációiban megakasztaná, az minden őrizetlen percet felhasználna a fejlődő agy munkájának megnyilatkoztatására és előbb-utóbb rálépne arra a lejtőre, amelyre minden gyermek kerül, aki szülei előtt palástolni óhajt, aki szüleitől fél, aki szülői irányában nem tud őszinte lenni, az alattomoság valóban igen veszedelmes lejtőjére.

És, ha már a kis gyermek megismerkedik az emberi léleknek ezen alacsony megnyilatkozásával, ha már a kis gyermek megismerkedik annak lehetőségével, hogy alattomos úton-módon elkerülheti a szülői szigort, a fenyítést és a

tiltott cselekmények *titkos* elvégzésével baj nem éri, gondolja meg, édes Mancika, mily iszonytató lejtő az, amelyre az ártatlan kis gyermek – a téves nevelés folytán – rászorított!

Azért hát mondjon le arról a törekvéséről, hogy az érzéki csalódásokat, mint a fejlődő agy törvényszerű megnyilatkozásait, a kis gyermek szellemi életéből kiküszöbölje.

És ha törekvéseiről valóban lemond, nemes elhatározásának megjutalmazásául valamit súgok magának.

Bár kétségtelen, hogy a fejlődő agy érzéki csalódásait a szellemi élet talajából gyökerestől és erőszakosan kiirtani nem lehet, mégis létezik egy ártatlan módszer azoknak enyhítésére. Elképzelhető ugyanis, hogy az illúziók és a hallucinációk mint érzéki kényszerzavarok, oly tömegben és oly intenzitásban jelentkezhetnek, hogy mintegy betöltik a gyermek egész szellemi életét és némileg befolyásolhatják annak egységes fejlődését.

Ha ez az eshetőség fennáll, akkor előtérbe lép a céltudatos és óvatos nevelés, melynek feladata lészen az érzéki csalódások tömegéből a felesleges plust eltávolítani és ez által az összállapotban a szükséges enyhülést létesíteni, hogy

eleje vétessék egy oly szellemi élet fejlődésének, mely az élet realitásától távol áll és légvárák építésével foglalkozik akkor is, amikor az életért való küzdelem küszöbét már átlépte.

És ez az egyszerű nevelési módszer az úgynevezett «*elterelés*», amellyel egyik későbbi levelemben fogok foglalkozni. Isten önnel!

Ottó bácsi.

IV. LEVÉL

(Ottó bácsi levele Mancsi mamához.)

Hozzám intézett kedves levelében elpanaszolta, hogy amikor Jenőcske az iskolából hazajött, arca komoly volt, szemecskéje szenvedésseljesen tekintett ön felé, majd pedig karjaiba borult és sírt, sírt, míg végül sok kérdő szóra közölte szívecskéje kesergését, hogy a tanító bácsi őt nem szereti, mindenkit szeret, csak őt nem, folyton vele van baja stb.

Mikor aztán maga édes Mancsi mama elment a tanító bácsihoz és szokott idegességével elég helytelenül őt felelősségre akarta vonni, akkor a tanító bácsi magasztos hivatásának megfelelő higgadtsággal iparkodott önt megnyugtatni, hogy hisz mindennek éppen az ellenkezője áll, mert ő Jenőcskét nagyon szereti, legtöbbet vele foglalkozik, őt oktatja és neveli legszívesebben, legtöbbször őt is hívja fel feleletre. És maga édes Mancsi mama nem talált megnyugvást a megnyugtató szóban, hanem fellobbant, hitt

Jenőcskének és nem hitt a tanító bácsinak, ke-
reste a valótlan-ságot és csakis ezt, és hite sze-
rint megtalálta azt a tanító bácsi nyilatkozatá-
ban. Pedig a tanító bácsi igazat mondott és kis
agyának meggyőződése szerint igazat mondott
Jenőcske is, egyikük sem füllentett. Nos hát
akkor hogyan magyarázza meg az ellentétet?
Ezt kérdi tőlem édes Mancika. Megadom én
a választ: az ellentét okát ismét csak az agy-
fejlődésben keresem és megtalálom azt a gyer-
mek fejlődő szellemi életének megnyilatkozásá-
ban mint *pregnans* tünetet, mint *téves eszmét*.

Szintúgy látom, hogy most maga Mancika mama
ismét veszi türelmét és egészen idegesen felém
kiált: no ilyet még nem hallottam, hogy az én
Jenőcskémnek téveszméi lennének! ezt már el
nem hiszem. És kételkedésén én nem csodálko-
zom, mert hisz mindennapi tapasztalatom, hogy
az agyfejlődés mentén megnyilatkozó szellemi
funkciók az emberi élet ezen fázisában – te-
hát a gyermekkorban – fiziológikus jellegük-
ben fel nem ismertetnek, míg az emberi élet
későbbi fázisaiban, a kóros alapon, de ugyan-
azon alakban jelentkező aberratív formák köz-
ismertek.

Így p. o. felismerik a felnőtt beteg tévesz-

méit üldöztetési és nagysági jellegükben egyaránt, továbbá kényszereszméit és kényszermozgásait is, de félreismerik a fiziológikus alapon fejlődő ugyanazon megnyilatkozásokat a gyermekkorban és mindannyiszor hajlandók azokat vagy a rossz gyermek teherlapjára írni, vagy pedig a hiányos nevelésnek és a hiányos vezetésnek betudni. És mindezen, bár egymástói különböző okok miatt, a gyermeket büntetik! Pedig ahogy a beteget nem lehet büntetéssel gyógyítani, épp úgy nem lehet a gyermeket szellemi életének jelzett megnyilatkozásai miatt büntetéssel nevelni, mert mint látni fogjuk, a büntetés mindinkább megrögzíti a gyermek szellemi életének nyilvánulásait, melyeket a gondos, a céltudatos nevelés fokozatosan elhalványít és végül teljesen eltüntet.

És mert maga édes Mancika, fokozódó nyugtalansággal még mindig kétkedően néz felém, rövidesen meg akarom önnel ismertetni a téveszméket, mindenekelőtt általános jellegükben és pedig úgy is, mint a fejlődő agy egyik megnyilatkozását és úgy is, mint a felnőtt kedélyi betegségének egyik tünetét. Kezdjük a gyermeknél.

Amidőn a gyermek szellemi életében az «én»

fogalma kezd kidomborodni, minden egyéniségén kívül történeteket is, saját egyénisége körül jegecesít, miáltal «én»-jéből középpontot csinál. Szellemi életének a külvilág egyes tárgyai és tényei közötti kapcsolata még ismeretlen, mert még nem rendelkezik a társítás azon képessége felett, mely az ezernyi kapcsolatoknak csak minimális részét is, a valóságnak megfelelőleg megmagyarázni képes lenne. Tehát akármi történik körülötte, a száraz tényt felfogja ugyan, de kellőleg fel nem ismeri annak lényegét, kapcsolatát, mert társítani még képtelen.

És ezért fejletlen szellemi élete önmagának alkot kapcsolatok, melyekkel a külvilágban történeteket valahová rögzíteni iparkodik, amire nézve a legegyszerűbb mechanizmus, az ismeretlen külvilági eseményeket egy ismert, mert legalább érzésileg felfogott középponthoz kötni és ez a középpont: a gyermek «én»-je. Természetes következménye ezen folyamatnak az, hogy a gyermek a külvilágról önmagának téves ítéletet alkot. Picinyke énjéből kiindulva és mindent arra visszavezetve, elképzeli, hogy minden csak érte történik, vele forog, vele foglalkozik és nincs az általa felfogott tények között olyan, melyet énjével összefüggésbe nem hozhatna; a

gyermek emiatt különös és általános figyelem tárgyaként képzelet magát, az általa ismert világ középpontja vél lenni, melynek minden egyes mozzanata csak személye érdekeinek hódol.

És mert a gyermek minden észrevett személyt és tárgyat a saját személyével hoz kapcsolatba és vonatkoztatásba, ezért Károly bácsi, a gyermek téveszméit, *megfigyeltetést téveszméknek* nevezi. No most *nézzük*, mit szól Ernő Emil bácsi a kóros alapon fejlődött téves eszmékről / A gondolkodás, a képzeletkör tartalmi zavarait képező téveszmék alapja az ítéletbeli csalódás. A beteg a meghamisított érzékelés, a hangulatbeli elváltozások által kiváltott és a tényeknek, a valóságnak meg nem felelő bizonyos benyomásokat minden kritika nélkül helyeseknek elfogad és azoknak saját személyére vagy a külvilágra, vagy mindkettőre vonatkozó nézetvilága, tudata tévessé válik. Élettani körülmények között is nyilvánulhatnak ily ítéletbeli tévedések, de ilyeneket az illető egyén korigálni képes, ellenben az elmebeteg, téveszméinek valósága felel, – ha, még annyira badarak is azok, és ha még oly élesen ellentétben állanak a körülményekkel, viszonyokkal és fizikai törvényekkel, – teljesen meg van győződve. Mindamellett a

fiziológikus és pathológikus tévedések között, különösen ha ez utóbbiak elmosódottak, a határt megállapítani sokszor nehéz. Lehetnek u. i. ép-elméjű egyének, kikben a helyzet, vagy a viszonyok sajátságos alakulása, joggal ébreszthet nagyzó, üldöztetési, hűtlenségi avagy jogsérelembéli gondolatokat.

A téveszmék kifejlődésének folyamatával együtt szokott járni a rendellenesen fokozott megfigyelési képesség, az észrevett tüneteknek egyoldalú felfogása, helyes kritika nélkül való értékesítése és az önszemélyiségnek túlzott módon való előtérbe toléása.

A beteg u. i. minden körülötte lefolyó eseménynek, tünetnek, az emberek magaviseletének, nyilatkozatainak, kelleténél nagyobb jelentőséget tulajdonít, és azokat saját személyiségével igyekszik összefüggésbe hozni. Az üldöztetési tébolyodottságban szenvedő egyén pl. az őt környező nyilatkozatait, taglejtését, arckifejezését élénken megfigyelve, mindenütt az iránta való rossz indulatot, ellenszenvvel olvassa ki, azt hiszi, hogy az emberek azért járnak-kelnek az utcán, hogy meglessék cselekedeteit, útjába akadályokat gördítsenek; a véletlen köhögés, újjmutatás, kalaplevétel számára már jel, mely

elleneseinek összejátszását bizonyítja, és minden egyes észrevétel, újabb láncszemet alkot a lassanként kibontakozó téveszme-rendszerben.

A téveszmék lehetnek állandóak és változók. Az állandóak az egyéniséggel szoros kapcsolatban, rendszeresen kidolgozva jelennek meg, – míg a változók inkább töredékesek, rhapsodikusak, néha gyors ingadozást, átalakulást tüntetnek fel és elég gyorsan meg is szűnhetnek, az egyéniséggel nem forrnak össze szorosabban.

A téveszmék keletkezhetnek minden kimutatható előzetes ok nélkül elsődlegesen, önként és néha a szellemi étellel mintegy együtt fejlődnek. Ilyenek különösen az eredetre vonatkozók, amidőn a betegben lassanként azon téves eszme ébred, hogy előkelő királyi, hercegi család sarja és még gyermekkorában valami intrika következtében kicserélték, minek folytán nem valódi szüleinek körében nevelkedett fel. Fejlődhetik a téveszme hallucinációk és illúziók alapján, mely esetben a hallott hangok, a látományok, szaglási, ízlésbeli, bőrérzésbeli csalódások tartalma adja meg színezetüket. Okai lehetnek továbbá az ébrenlétbe átvitt élénk álomképek, a hangulatbeli zavarok és keletkezhetnek helytelen logikai műveletek alapján és kimagyarázás útján is.

Nézzük már most az elmondottak vázát és hasonlítsuk össze a tényeket:

a gyermeknél az én fogalma kidomborodik, egyéniségét középpontnak véli, önmagának alkot kapcsolatokat, melyekkel a külvilági eseményeket énjéhez fűzi, a külvilágról téves fogalmat alkot és különösen figyelem tárgyaként képzelem magát;

és mit mond a tudomány a felnőtteknél észlelhető, kóros alapon fejlődött téveszmék jellegzetes voltáról? a téveszme alapja az ítéletbeli csalódás, benyomásokat minden kritika nélkül tévesen állít be az öntudatba, a külvilág lényei-nek nagyobb jelentőséget tulajdonít és azokat magára vonatkoztatja, középpontnak véli magát, fokozott a megfigyelési képesség, az észrevett tüneteményeket egyoldalúlag fogja fel és kritika nélkül értékesíti.

Ha már most nem fektetünk súlyt a szóra, hanem csakis annak lényegére, értelmére és objektív szemmel hasonlítjuk össze a tényeket, úgy nyilvánvaló, hogy azon tünetek között, melyeket egyrészt a felnőttek kóros alapon fejlődött téveszméire nézve jellegzeteseknek állítottunk fel, másrészt pedig, mint a fejlődő agy megnyilatkozásait a gyermek szellemi életében észlelünk, egy félreismerhetlen szoros kapcsolat

létezik, majdnem azt lehetne mondani, a legnagyobbfokú hasonlatosság, és differáló momentumként tulajdonképpen csak azt a tényt vagyunk képesek kihámozni, mely az élettani körülmények között megnyilatkozó ítéletbeli tévedések és a valóságos kóros téveszmék között fennáll, t. i., hogy azokat korrigálni képesek vagyunk épp úgy, mint képesek vagyunk korrigálni a gyermeki agy fiziológikus téveszméit.

Ezen állítás számos indokát megtalálhatja levelem későbbi részében, amelyben a téveszmék tartalmát fogom tárgyalni. Az elmondottak alapján tehát magának édes Manczi mama el kell ismerni azt, hogy a gyermek fejlődő szellemi életének egyik megnyilatkozási sorozata téveszmékben nyilvánul, és hogy a legelsőnek jelentkező téveszme a megfigyelési téveszme, melynek alakjával megismerkedett, és melyről még csak annyit említek meg, hogy igen könnyen átváltozik *nagysági téveszmévé*. Hogyan? Elmondom. A megfigyelési téveszme ismertetésénél azt állítottam, hogy ez a téveszme középpontot létesít a gyermek énjéből, mert azt véli, hogy mindenki csak vele foglalkozik, csak őt szemléli. Már magában véve ezen megfigyelési téveszme is a nagyzás bizonyos jellegével bír, de ezen a fokon

az nem marad, hanem az agyfejlődési folyamat mentén, a nagyzás mindinkább kidomborodik valóságos nagysági téveszmévé, mely rövidebb hosszabb időn keresztül uralja a gyermeknek szellemi életét. A gyermek túlbecsüli önmagát, önszemélyéről óriási fogalmakat alkot magának, nem mérlegheti szellemi és testi erejének tőkéjét, felnőtteknek parancsokat osztogat, a vad kutya, a szilaj mén nem imponál neki stb., mert saját énjével el van telve és nem ismeri fel az azon kívül létező hatalmakat. A gyermek ilyenkor mindent akar. Testével mindent összefüggni hisz, és ezért a külvilágnak erőnyilvánításait is szervi érzetei kapcsán, saját egyéniségével hozza összeköttetésbe. Egyetlen és folytonos óhaja a kellemes érzetek megújítása és a kellemetleneknek elodázása, e vágyában határt nem ismer. Szerfölött túlbecsüli önerejét és azon mérhetetlen irigység és határtalan önszeretet által vezéreltetik, mely összességében az ismert gyermeki egoizmust neveli nagyra. Károly bácsi példaira figyelmeztetem Önt kedves Manózi mama. A menydörgést csendre inti, az esőfellegeknek szétoszlást parancsol, éj idején az égboltra hívja a napot, és a bírhatás vágyától indítatva, átölelné a szivárvány színtarka ívét is. Egyszóval:

helytelen ítéletet alkot önmagának saját testi és szellemi énjéről, mely annyival inkább szembe-
szökik, mert épen ezen ítélethamisítás időszakába
esik az «én» fogalmának első megalkotása is,
minélfogva az «óriási én» még kirívóbban ki-
jegecesíti a nagysági téveszmék tömegét.

Ezen nagysági téveszmék azonban nem nyilat-
koznak meg csak beszédben, sokszor a gyermek
magatartása, mimjátéka az, mely elárulja kis agyá-
nak munkáját. Midőn alig tipegve fejét hátraveti,
szempilláit előkelően lefelé irányítja, szájacskája
zúgját lefelé *húzza* és grandezzaszerűen lépdel,
vagy kis pálcikájára támasztja testecskejét, –
ugyan mondja édes Manczi mama, nem ismeri
fel ebben a pózban a nagysági téveszmékben
ábrázoló gigerlit?

Ezek a nagysági téveszmék rövidebb-hosszabb
ideig lehetnek a gyermek fejlődő szellemi
életének tünetei, sokszor, és pedig főleg az
elkényeztetett nevelés folytán azonban átnyúlnak
az ifjú életszakába is, színezik annak egész egyé-
niségét, gondolkodását és cselekvését, melyek
jelszava: tanulni felesleges, az életért élünk; és
mert agya fegyelmetlen és a munkaköre szűk
határok között mozog, és mert továbbá ebben
az életszakban már jogokat is formál az élethez,

fájdalom, nem egy esetben, az elzüllesztés lejtőjére jut.

Említem, hogy a téveszmék át is *alakulhatnak*.

U. i. szellemi életének fejlődése során csakhamar kellemetlen benyomások érik a gyermek souverain énjét.

A mindinkább szaporodó fogalmak bővítik ugyan a szellemi életnek fogalomkörét, de a társítás tökéletlen volta még nem képes a fejlődő sorozatok között oly összeköttetéseket létesíteni, melyek a fel-feltűnő fogalmakat és ezeknek az öntudatban kellő elhelyezését szabályozhatnák.

A megfigyelési és nagysági téveszmék lepergésük mentén számos akadályokba ütköznek, a gyermek tapasztalatait a mindinkább fejlődő ítélet rendezi, az alapképzetek mellé sorakoznak az ellenőrző képzetek, egyszóval: a gyermek eljut a csalódások világába. Az ellenőrző képzetek működése azonban nem lehet sem alapos, sem kielégítő a fogalomfolyamatok kellő ellenőrzésére. Az ellenőrző képzetek inkább csak a képzetlefolys helytelenségét nyilvánítják, anélkül, hogy képesek lennének az egyes képzetek között való kapocs kellő felismerésére, mert még hiányzik azon ismeretkör, mely az asszociáció

rostokon haladó ingerület által létesül a sejtvilágban. De a fejlődő agy ezen életfázisában az ítélkezés bizonyos, bár alantas foka felett már rendelkezik, a csalódás tényei tehát nem surranhatnak el a gyermek agyának ítélőszéke előtt, hanem ez azokkal foglalkozik, keresi és fürkészi a csalódás okát, igyekszik annak magyarázatot adni és ezen az úton, agyrendszerének még tökéletlen fejlődése, fogalmainak gyérsége folytán, a hamis következtetések lejtőjére lép, melyen a feltűnő akadályok okát a külvilágban véli felismerni. Szülői intésének nem tudja okát adni, a nevelő unszolásában szeretethiányt lát, az iskolai érdemsorozat elégtelen voltáért a tanítót okolja, aki őt kevésbé szíveli, mint másokat, akiknek jobb érdemsorozatot adott. Érti mindezt, érzi a különbséget a jelen és a múlt között, de mindezen megváltozott viszonyok indokát nem önmagában keresi, hanem énjén kívüli környezetében, szüleiben, testvéreiben, tanítóiban, kik vele szemben igaztalanok, őt nem szívelik, őt mellőzik és üldözik, egyszóval a gyermek elérkezett azon határhoz, melyen a téveszmék *üldöztetést* jelleget vesznek fel. Súlyosbítja a helyzetet az a körülmény is, hogy ezen életfázisban a 4-8. életév között lép fel a

mindinkább szaporodó, de még rosszul értékelt tapasztalatok alapján, a *félelem érzete*.

A bátor gyermekből gyáva lesz, az ugató kutya felé már nem mer közeledni, mert nemcsak attól tart, hogy ez őt megharaphatná, hanem attól is fél, hogy idegen a kutyát ellene uszíthatná. Ugrósdít játszik kis öccsével, akinek lelki világa még nem ismeri az incselkedés fogalmát és mégis mindig feléje néz, hozzá szólva: »de ne lármázz, ne beszélj, ne ijesszess«, miközben átlépi a lényegtelen akadályt, melyet annak előtte és sokak jelenlétében bátran átugrott. Vagy pedig ki ne ismerné a kis iskolásgyermek tipikus síró alakját, midőn az utcán megállva, kacsóiba fogja fel hulló könyeit, mert 1-2 évvel idősebb testvér je, 2-3 lépéssel előtte jár. Ő sír és áll, a helyett, hogy sietne, mert félelmi érzete megbénítja kis lábcskáit, melyek odahaza az udvaron, ismert helyen és ismert körülmények között, ahol tehát félelme enyhül és bátorsága fokozódik, órahosszat is fűgén apróznak.

Az üldöztetési téveszmék és a félelmi érzetek már most oly circulus vitiosussá válnak, melyben egyik a másikat hajtja és így tart ez mindaddig, míg az agyrendszer továbbfejlődése az ezen érzeteket szabályzó ellenőrző képzetek tömege-

sebb és helyesebb működését nem szüli, mely működés progresszíve elhomályosítja a gyermeki agy téves eszmeképződését.

És most, édes Mancika, gondoljon vissza Jenőcske panasz-szavára: „A tanító őt nem szereti, mindenkit szeret, csak őt nem, folyton vele van baja; és gondoljon vissza a tanító bácsi kijelentéseire: hisz mindennek éppen az ellenkezője áll, ő Jenőcskét nagyon szereti, legtöbbet vele foglalkozik, őt oktatja és neveli legszívesebben, legtöbbször őt hívja fel, és gondolja most át mindazt, amit levelemben a gyermeki agy fejlődése mentén fellépő téveszmékről és főleg az üldöztetési téveszmékről elmondottam és bizonyára világos lesz Ön előtt, hogy Jenőcske a tanító bácsi szeretetét, mely a sok kérdezősködésben, a vele való intenzívebb foglalkozásban nyilatkozott meg, tévesen fogta fel, ellenőrző képzetek hiányában a tényeket rosszul értékelte.

Eddig csak oly szeretetet élvezett, melynek fáradtságos következményei nem voltak, mert a szeretet megnyilvánul a nevelés tényében, ez tőle már némi áldozatokat kíván, figyelmet, tanulást; – a sok feleletre hívás miatt állandó felügyelet alatt érzi magát, az ő pozíciója kényelmetlen és másoké mily kényelmes – és íme

elérkezett a hamis következtetések lejtőjére, mindennek a tanító az oka, aki csak azért foglalkozik vele oly sokat, mert nem szereti – és itt van a téves eszme az üldöztetés jellegében, mint az agyfejlődésnek egyik tünete, tehát nem kóros, hanem fiziológikus alakban, és nem állandó, hanem múló jellegben. És ezt kétszer is hangsúlyozom, hogy aggodalmát eloszlassam és lelkét a töprengések kínos érzésétől megóvjam.

Szükségesnek tartom, hogy Önnel, édes Mancsi mamuska, most megismertessem a gyermek fejlődő agyának egy felette érdekes pszichikus megnyilatkozását, mert tudom, hogy előbb-utóbb ezt a jelenséget Jenőcskénél is észlelni fogja és elejét akarom venni aggodalmaskodó kitöréseinek.

A gyermek *kényszereit* értem, melyek szóban és tettben nyilatkoznak meg. A gyermek kényszer által hajtva, egy és ugyanazon kérdést szásról is ismétli, vagy pedig a legkülönbözőbb kérdések egész sorozatával ostromol, úgy hogy sok esetben valóságos munkát ad a felnőttek agyának mindarra helyes választ adni.

Kik győztek, labancok vagy kurucok, miért győztek a labancok, miért győztek a kurucok, mivel győztek, mikor győztek, hányszor győztek,

hol győztek, mi lett volna, ha nem győztek volna, mért nem győztek mindig a kurucok stb. stb. A gyermekkori kényszereszmék tartósságát és azoknak bizonyos asszociációktól való függését élénken illusztrálja a következő eset: ha órát kihúztam a zsebből, megáradt a szótömeg, kinek az órája ez, mire való az óra, vannak ezüst órák is, vannak kisebb órák is, vannak nagyobb órák is, minden órának van mutatója, miért van ennek az órának három mutatója, mikor nem mutat az óra, mért üt ez az óra, van olyan óra is, mely nem üt, minden óra üt, mért nem üt minden óra, ekközben a kis aranyos megnyomta órám ütőkészülékét és figyelmesen hallgatott, majd ismét folytatta, mért nem üt minden óra, mért üt ez az óra, sötétben is üt az óra, nappal nem üt, mért üt nappal is stb. Ha már most az órát zsebre dugtam, a kérdezősködés e tárgyra vonatkozólag hamar megszűnt, de a kis aranyos a kérdezősködés fonálát újra felvette, valahányszor az órát zsebből kihúztam. A kísérletet hónapokon keresztül folytattam, az eredmény mindig változatlan volt.

És ha már most figyelemmel leszünk arra a tényre, hogy az eszmetársulási folyamatokhoz

igen könnyen csatlakoznak mozgások, melyek az eszmetársulási folyamatoknak megfelelők és azoknak kifelé nagyobb nyomatókot kölcsönöznek, úgy könnyen elképzelhetjük azt is, hogy a kényszereszmék mellett, ezek jellegével bíró mozgások is jelentkezhettek, melyeket kényszerült voltuknál fogva, *kényszermozgásoknak, kényszercselekményeknek* nevezünk. A gyakorlati életben a kényszereszmé legalább bizonyos foknyi kényszermozgás nélkül nem is képzelhető, és ha végig tekintünk a példákra, úgy azt fogjuk látni, hogy minden egyes kényszereszmé egy kényszermozgás által kísért. A fiziológikus kényszermozgások és kényszereseiékvények, mint a fejlődő agy megnyilatkozásának sorozatába tartoznak: a különböző izomjátékok, az arc- és orrfintorgatás, szemhunyorgatás, hcmlokbőrredőzés, szájzúgmozgás, ajkrágás, nyelvcsattintás, nyelvkiöltés és más egyéb nyelvmozgások, továbbá a fül-, orr- és szempiszkálódás, valamint nagyobb mozgási műveletek, mint p. o. az ugrálás mindkét lábbal vagy csak az egyik lábbal, és ide tartozik a mozgási kényszernek egyik felette érdekes megnyilatkozása: a *gyűjtési kényszercselekvés*, mely a gyermeknek mindent bírni vágyó érzetéből fejlődik; tekintet nélkül

a tárgynak használhatóságára, értékére vagy értéktelenségére. Roppant érdekes a kis gyermek zsebeinek tartalmát átkutatni, van abban mindenféle lim-lom, papirkaszelet, cérnafonalak, csipkedarabok, törött hegyű kis darabka plajbász, cukorka, gyermekjátékok alkatrészei stb. Hasonló tárgyakkal tömik meg kis asztaluk fiókját és féltékenyen őrzik abban kincseiket. Ha aztán, az általános tisztogatásnál ezek a fiókok is kiürítettnek, nincs akkor se hoszsza se vége a sírásnak, és az eltűnt tárgyak *után* való sopánkodásnak. Ezen cselekvési kényszernek fellépése majdnem összeesik az β én» fogalmának fejlődésével, keresztül vonul az egész gyermekkoron, bár elhalványultabb mértékben átnyúl a serdülő korba és sokszor észlelhető a meglett korban is, mint egy külön álló aberráció, mely a szellemi életnek egyébként normális műveleteit nem érinti.

Oly érdekes, és büntetőjogi szempontból oly fontos ez az aberratív pszichikus megnyilatkozás, hogy szükségesnek tartom állításomat e helyütt egy esettel illusztrálni.

Egy köztisztelőben álló család *feje*, elpanaszolta előttem a társadalomban előkelő helyet elfoglaló fiának kényszercselekményét, mely ab-

ból állott, hogy mindenféle lim-lomot, értéktelen apróságokat, de sokszor értékes tárgyakat is «elemelt» és azokat szekrényébe rakva, drága kincsként megőrzé, anélkül azonban, hogy azok szemléletében gyönyört érzett volna.

A tény és a körülmények pontos átkutatása után, teljes bizonyossággal kizárhattam a cselekvésnek epileptikus jellegét, és az előzményi adatok összegyűjtése alkalmával, mind meg több adat halmozódott fel, mely mint egy soha meg nem szakított lánc, az «elemelés» és a már a harmadik életévben tapasztalt «gyűjtés» között, az összefüggést helyre állították. Az illető gyűjtött gyermekkorában, gyűjtött serdülő korban, és gyűjtött férfikorában is, a mi fogalmaink szerint, eleinte agyrendszere fejlődési folyamatának, később pedig a fejlődési hiány funkcionális megnyilatkozásának befolyása alatt.

És ne gondolja Mancsi mamuska azt, hogy ez az úr, aki életében annyi áldásos tevékenységet fejtett ki, elmebeteg volt. Nála ez a kényszer-cselekmény csak egy különálló aberráció volt, mely szellemi életének öntudatos és céltudatos működését miben sem befolyásolta.

És mégis, ha gyűjtési kényszer-cselekménye törvénytörési eljárásnak képezte volna tárgyát,

egy percig sem haboztam volna, azt szellemi életének beteges ténykedéseként jellemezni, mert nem zárkózhattam volna el azon tény elől, hogy a gyűjtési kényszercselekvények az elmebetegségek egész sorozatánál észleltetnek és rendszerint súlyosabb jelenségek. Hogy ilyen esetekben, – tehát mint kóros tünet – a gyűjtési kényszercselekvények az anyagnak, az agyszövetnek elváltozásából fejlődnek-e, vagy pedig a visszafejlődés! folyamatnak nyilvánulásai-e? ez nyílt kérdés, de valószínű, hogy úgy az agyszöveti elváltozása mint az agy visszafejlődés! folyamata egyaránt alapja lehet ezeknek a gyűjtési kényszercselekményeknek.

No de ennek a kérdésnek feszegetése már csakugyan átlépi a közönséges levelezésnek határait, és kérem Önt, Mancsi mamuska, ne vegye tőlem rossz néven ezt az elkalandozást abban a birodalomban, mely gyönyörteljes útjain magával ragad, elkábít, és elvakít, hisz alig leküzdhető munka az, hogy az emberi lélek önmagát fürkészsze. E legnagyobb földi hatalom törpévé fajul, ha önön világot óhajtja megismerni és lényét szűzies féltékenységben igyekszik elzárni önmaga elől; ezért kábít, ezért vakít, hogy hatalma alatt eltörpüljünk.

De térjünk vissza tárgyunkhoz, mert még nem végeztünk, még meg kell Önnel ismertetnem a kényszermozgásuk egyes válfajait, melyek oly sokszor féreértetnek és maguk után vonják az igaztalan büntetést, ezt a veszedelmes cselekményt, melyről tapasztalataim alapján elmondhatom, hogy az az első ék, a szülői és gyermeki érzés között.

A gyermek életében sokszor észlelhető az *utánzást* kényszermozgás, mely bár mindazon funkciókra kiterjed, melyeket érzékszerveinkkel végeztünk, mégis leginkább a látással és a hallással felfogható momentumokra vonatkozik.

Ezen kényszermozgások is leperegnek a szellemi életben anélkül, hogy az öntudatnak küszöbét átlépnék, ha azonban a betóduló ingerület a kényszercselekmény képzetét az öntudatban érvényre juttatja, akkor a reaktív állapot a kényszercselekmény abbanhagyásában fog nyilvánulni.

A példa legjobban megvilágítja az állításokat.

Sétálgassunk egy 5-8 éves fiúcskával fel-alá a szobában és szólítsuk fel őt arra, hogy szó nélkül kísérjen bennünket. Nemsokára észre-
veszszük, hogy a gyermek mindenekelőtt iparkodik a lépések hosszúságában utánozni járá-

sunkat. Ha ez sikerült, akkor az utánzási kényszer-cselekmény más szemléleti tényre tér át, p. o. a hátra fektetett kéz, vagy a mellen összefont kar tartására stb. stb., egyszóval a gyermek nemcsak az egyszerű, de az összetett mozgásokat is utánozni fogja, szótlánul és mindaddig, míg őt cselekményére nem figyelmeztetjük, azaz, míg a véghezvitt kényszer-cselekményről a képzet az öntudat küszöbét át nem lépi, mely esetben a gyermek a cselekményt oly rögtönösen, mintha azzal valami rosszat tett volna, azonnal abbahagyja. És ezen ténykedés figyelmet érdemel, mert épp a tett rögtönös abbahagyása sokszor létesíti azt a tévhitet, hogy a gyermek öntudatosan cselekedett, hogy szándékosan utánzott, hogy nevetségessé akarta tenni az utinzottat.

A kényszermozgások sorozatába tartozik még a mozgások azon fajtája, melylyel a gyermek előtte ismert vagy ismeretlen tárgyakkal, mintegy öntudatlanul és ösztönszerűleg érintkezésbe jutni óhajt. A gyermek mindenfelé nyúl, mindent megszemlél, megtapogat, megszagol és eshetőleg megkóstol, és mindezt tarka egymásutánban teszi, mert tetteit nem az öntudatos cél felé törekvés irányítja, hanem a kényszer,

mely nem az illető tárgy felismerésében, hanem a megfelelő izommozgásban leli kielégítését. Sokszor az izommozgások a *tudni vágyás* bélyegét hordják magukon; a gyermek apró darabokra töri játékait, miközben éber figyelemmel szemléli az egyes roncsokat. Valóságukban ezen, a rombolási vágygyal jelezhető mozgások szintén csak kényszercselekmények, melyek abban hagyására a gyermek akarata képtelen. Hiába iparkodunk a gyermeket arra bírni, hogy hagyja abba szép játékszereinek rombolását, figyelmeztetéseink közepette is folyton tart a rombolás, és ha a gyermeket erővel elvisszük rombolási vágyának tárgyától, úgy egy óvatatlan percben első gondja leszen, munkáját folytatni, mert a tette serkentő kényszerérzés mindaddig tart, míg romboló munkáját be nem végezte.

A gyermekkorban továbbá nagy tömegben jelentkeznek a *kényszerérzések*.

A fájdalmakra célzó megokolatlan panaszok, az elszenvedett minimális fájdalom, vagy pedig csak a megijedés folytán keletkezett hatalmas kedélyi evolúciók egész sorozata ebbe a keretbe tartozik és szorosan elkülönítendő a makacs-ság, a túlzás, a nyafogás stb. pszichikus műveleteinek ismert megnyilatkozásaitól. Annál a kis

gyermeknél, a ki esés közben nem ütötte meg magát annyira, hogy az elesés valóságos fájdalmat okozhatott volna, a fájdalom ismert tünetei mindaddig nem nyilvánulnak, míg a gyermek észre nem veszi azt, hogy környezete megijedt. Egy kérdés: «szegény gyermekem fáj?» rögtön kiválthatja a görcsös sírást, míg a vigasztaló szó: «nem történt semmi baj, katona dolog» mosolyt csal a sírásra kész gyermekarcra. Félreismerhetetlen a kényszerérzések keletkezése egész csoportjánál az alapérzés mellett, az öntudatba betóduló újabb érzéseknek irányító hatalma. Tanúja voltam a következő esetnek. Egy négy éves gyermek játszás közben kissé megsértette ujját, a vércsepp láttára elhalványult, keserves könnyeit hullatta kétségbeesett arcára. Az anya, aki a gyermek szellemi életének ezen nuanceával már megismerkedett, ülőhelyéről felugorva, mosolygó arccal sietett gyermeke felé azt mondva: «nini, mily szép piros a publi ujja». És íme, a hulló könnyek mögött kiderül a gyermek arca, majd mosolyog, és miközben könnyei önkéntelenül is hullanak, a gyermek nevet, mert az anya szava és viselkedése által létesített kellemes ingerkép legyőzte a megijedés, a félelem és a látvány által létesí-

tett kényszer érzést. És most még csak egy szót a *kényszerérzelmekről*, melyek főtünete gyanánt jelentkezik a mindenki előtt jól ismert változékony gyermeki kedélyhangulat, a depresszió legmélyebb fokától az exaltáció legmagasabb fokáig. Megokolatlan jó kedv, egész a pajzánságig, majd megokolatlan rossz kedv, egész a mély depresszióig. Magam láttam egy nyolc éves gyermeket, aki nagyok víg társaságában megokolatlanul sírásra fakadt és nem volt képes lelki élete akut nyomottságának okát adni, még akkor sem, a mikor a kedélyi életére bomló felhők eloszoltak és kisütött a nap, mikor alap nélküli sírása fölött már önmaga is mosolygott.

És ezzel levelezésem végére jutottam.

Előadtam vázlatban a legfontosabb, a legérdekesebb szellemi megnyilatkozásokat, melyek a fejlődő agy nyilvánulásai, és igyekeztem Önnel, édes Mancsi mama, megértetni, hogy azok a megnyilatkozások fiziológikus – élettani – jellegűek, tehát nem kórosak és ezért rendszerint nem szülhetnek aggodalmat, még az ideges mamuska lelkében sem, ha azokat felismeri, kellőleg értékeli és ábrándozásai által nem színezi.

De úgy hallom, hogy maga, édes Mancsi mama az elmondottakkal be nem éri és tőlem

utóiratot kivan. Tudni akarja, hogy a nevelésnek hogyan kell alkalmazkodni a fejlődő szellemi élet különböző megnyilatkozásaihoz és hogy van-e mód, melylyel egyik-másik megnyilatkozást, melynek szemlélete sokszor kellemtelenül érinti a szülői szívet, és lelki szenvedést okoz a kis aranyosnak is, minők p. o. az üldöztetési téveszmék, legalább enyhíteni lehet.

Bár sokféle alakban és ismételten elmondottam ez irányban nézeteimet, mégsem sajnálom a munkát és leírom újra mindazt, amiről gondolom, hogy a nevelő anya – legszebb feladatának teljesítésénél – hasznát veheti.

De erről legközelebbi levelemben.

Isten Önnel!

Ottó bácsi.

V. LEVÉL.

(Ottó bácsi levele Mancsi mamához.)

Nem a nevelésről írok, arra képtelen lennék, mert meggyőződésem, hogy arról csak vitatkozni lehet.

Az életfeladatok legnagyobb problémájának tekintem a nevelést és el sem képzelhetem azt, hogy valaha is sikerülhetne a nevelés tudományával foglalkozóknak egységes megállapodásra jutni.

A törekvések csak kísérletek, melyek folyton új alakot öltenek, hisz leküzdhetetlen feladat, hogy annak a rengeteg birodalom millió picinyke lakóinak lelki sorsát egy egységes törvény szakaszaihoz lehetne kötni. Kit nevelünk és ki nevel? ez az egy kérdés annyi részre osztja a nevelés feladatát, ahány a nevelendő és a nevelő száma, mert nincs széles e világon vándorlók között csak kettő is, aki lelki tulajdonságokban egymáshoz teljesen hasonló lenne.

Kit nevelünk? és e kérdésnél számba jön

minden egyes momentum, mely egyénileg és társadalmilag a gyermekre vonatkozhatik: egészség, műveltség, jellem, temperamentum, hajlam, szív, lélek, származás, környezet, vagyon stb., stb.

És ki nevel? és itt ismét számba jön minden momentum, mely egyénileg és társadalmilag a nevelőre vonatkozhatik: nem, kor, egészség, műveltség, jellem, temperamentum, hajlam, lélek, szív, származás, környezet, jólét, gond stb., stb. mindmegannyi változatosságaiban is. És talán ez az egy példa is elég arra, hogy fogalmat alkothassunk a nevelés feladatának óriási nagyságáról, annak lehetetlenségéről, hogy ez irányban egységes törvények szakaszai alkalmaztassanak.

Individualizálni kell! és itt újra előtérbe nyomul a feladat, a megoldás alig leküzdhető nehézsége!

Ebbe a labirintusba, én magát, édes Mancsi mama, be nem vezetem, mert magam sem ismerem ki magamat ebben a világban, és vezető nélkül kalandozva, mindketten tévútra jutnánk. Roppant veszedelmes egy világ ez, telve délibábokkal; mindenki, még a legegyszerűbb műveltségű is azt hiszi, hogy ismeri útjait, aminthogy édes hazánkban mindenki elhiszi magáról azt is, hogy politikus, orvos és ügyvéd. De miként az a

kontár politikus nem alkot, csak «bírál», épp úgy a laikus «nevelő» ennek a veszedelmes világnak útjain nem halad céltudatosan, hanem csak a véletlen eredménye után ítélni meg munkáját.

És hogy mily aggodalmas ez a kísérlet, és mily lelketlen az az eljárás, ha mindenáron nevelni akar az, aki ahhoz nem ért, erre nézve ott van az életnek számos példája: az elzüllöttek és bűnösök egész légiója.

Eszembe jut egy való tény. Öreg emberhez intéztem azt a kérdést, hogyan gondolkodik a nevelésről? «Nem nyilatkozom – volt válasza. – Hat gyermeket neveltem saját szisztémám szerint, mind a hat elzüllött, úgy látszik az én szisztémám nem jó.»

És itt vagyunk a szisztémáknál!

Alap nélkül, anélkül, hogy ismerné a testet, a lelket, «nevelési szisztémát» állít fel magának a szülő, akinek egyedüli nevelői képesítője az, hogy gyermeke van. És ezek a szisztémák rombolnak, vakon hajtják az aranyos kis gyermeket az élet rengetegeibe, melyekben, ha eltéved, ha elzüllik, a «nevelő» az, aki elsőnek veszi le róla kezét!

Roppant veszedelmes világ ez, nem vezetem oda magát, édes Mancika, maradjunk csak a mi

birodalmunkban, melynek útjait legalább annyira ismerem, hogy meg tudom ítélni azt, melyik jó – melyik rossz.

Csak arról csevegjünk mi kettecskén, hogy mikor és hogyan kell alkalmazkodni a nevelésnek a fejlődő agy szellemi megnyilatkozásaihoz.

Mindaddig, míg a kis gyermek zsigeri világában él, a nevelő szó hatásáról nem lehet szó. Csakhamar kidomborodik azonban az «én» fogalma, mellyel együtt jelentkeznek a megfigyelési téveszmék. Ebben az életfázisban sem bír a nevelő szó döntő hatással, mert hiányosak még az agyrendszer útjai; tehát még nem állanak rendelkezésünkre azok az eszközök, melyekkel az agy megnyilatkozásait irányítani képesek lennénk.

Ebben az életfázisban a felvilágosító, a magyarázó szó megnyugtat, de nem értelmi tartalma miatt, hanem azért, mert kellemesen hat a gyermek még ködös lelki életére az édes szó, a lágy hang, melyet környezete vele szemben alkalmaz.

Minden a hangtól és a mimjátéktól függ. Szóljunk bár a legijesztőbb tárgyról a gyermekhez édes, lágy, meleg hangon és mosolygó arccal, orcácskáján azonnal mosoly jelenik meg,

mert a külső ingerkép kellemesen hat énjére. Ha pedig a legédesebb tárgyról rideg, komor szavakban beszélünk és összeráncolva homlokunkat, haragos pillantásokat vetünk a gyermekekre, akkor a félelem, a menekülni vágyás tünetei között megnyílnak a gyermek könnyárjai, mert ő még nem fogékony az értelemre.

A csakhamar fejlődő nagysági téveszmékkel szemben se erőszakoljuk a nevelni akarást; igyekeztünk, az esetek túlnyomó többségében meddő lesz, mert megakaszthatatlan a gyermek kis agyának funkciója, melyet ha szóban és tettben leperegni nem engedünk, utat tör magának azokon a pályákon, melyekről emberi törekvés el nem űzheti, ahol tehát zavartalanul folytathatja munkáját – a gondolat világában.

Ne erőltessük tehát az enyhítő nevelést ebben az életfázisban, céltalanul ne izgassuk azzal a gyermek kedélyi életét, mert hisz úgylis csakhamar oly megnyilatkozásokkal fogunk találkozni, melyek a céltudatos nevelés mérséklő befolyását nagyban igénylik, amikor tehát a gyermek kedélyi életét bizonyos foknyi izgalmaktól úgy sem kímélhetjük meg. A nagysági téveszmék ugyanis átalakulnak *üldöztetést téveszmékké*, s szegény kis aranyos elérkezett a csalódások világába. És

ennél: a pszichikus megnyilatkozásnak fázisában már érvényesülhet a gondos, gyengéd, és óvatos nevelésnek jótékony befolyása.

A nevelési eljárás kiindulási pontja minden esetben az lesz, hogy a gyermek magának a külvilági eseményekről helyes képet, helyes ítéletet még nem képes alkotni. Igyekezni fogunk tehát a hiány pótlására akaratunktól függő ingerületeket küldeni az agyba.

Ha már most a gyermek üldöztetési téveszméje p. o. abban nyilvánul, hogy az iskolában azért kapott rossz érdemsorozatot, mert a tanító őt nem szíveli, akkor igyekezni fogunk nyugodt hangon és egyszerű szavakban a gyermekkel megértetni azt, hogy nem a tanító, hanem az ő személyében rejlik az ok, mely állításnak eshetőleg azáltal is adhatunk nagyobb súlyt, ha kikérdezve a gyermeket, mintegy demonstráljuk előtte azt, hogy a kérdéses leckét nem tudja. Ezen pszichikus művelet által legalább részben, elhalványítottuk azt az emlékképet, melyet a gyermek önmagának a tanító igazságtalan voltáról alkotott. Most tovább megyünk, és mintegy vezetjük a gyermeket a fogalomképzés mezején. Megértetjük vele, hogy a tanító igazságos és jóakarátú, hogy a tanító csak azt akarja, hogy a

gyermekek jól tanuljanak, hogy milyen szégyen az, ha a gyermek nem akar tanulni, hogy az, aki nem tanul, nem tud boldogulni, hogy csak azt a gyermeket szeretik szülői, aki jól tanul, hogy a tanító épp ezt akarja elérni, és ha ő is szorgalmasan fog tanulni, a tanító is épp úgy fogja szeretni, mint Nándikát vagy Bandikát, akik jól tanulnak és mindig szorgalmasak stb., stb. Ezek a fogalmak új világot nyitnak meg a gyermek szellemi életében, új fogalmakkal bővítik ismeretkörét és pedig annyival, ahány megkapó fogalmat helyezhettünk el agyacskájába; és mert az agyacska emlékképeket is létesít és a mesterséges úton létrejött fogalomképzés által a társítási utak ki csiszoltattak, ennek következtében a kis aranyos már most saját lábán is járhat, azaz, valahányszor agyacskájába tődül az a fogalom, hogy a tanító igazságtalan, az ingerület azokat a fogalmakat is felébreszti, amelyekkel a gyermeket az ellenkezőről már kioktattuk. És ezen az úton a gyermek üldöztetési téveszméi nemcsak elhalványulnak, hanem a kis angyalka képesítve lesz arra is, hogy téveszméit önmaga korrigálhassa.

A *kényszereszmék* mechanizmusában keresendő annak oka, hogy a külső ingerek nélkül fejlődő

kényszereszmék enyhítésére, a nevelés lényeges befolyást nem gyakorolhat, és hogy a kényszereszmék, bizonyos pszichikus folyamatok alakulásával – nehogy a kíváncsiság gyötörje, meg-súgom e folyamatok lényegét: az associáció gát-jainak csökkenése – önmaguktól eltűnnek. Siet-tetni ezt a folyamatot alig lehet és nem is lenne helyes, mert a kényszereszmék egy részének eshetőleg elnyomásával nem érnék el mást, mint azt az űrt, mely csakhamar betöltődik újabb kényszereszmékkel. Tudják azt a mamács-kák, hogy a gyermek életében oly időszakok is vannak, amelyekben «vele bírni nem lehet», és ha a gyermek ilyenkor «akaratoskodásának» vagy «kiállhatatlanságának» hitt kényszereszmék miatt elkülöníttetik – kuckóba állítatik – ami rendes büntetésszámba megy, akkor a gyermek agya zavartalanul folytatja kényszermunkáját és bizo-nyára még fokozottabb mértékben, mert a jelzett büntetési nem folytán a kis agyacsjától teljesen elzártnak a kényszereszméket mérséklő, jellegük-ben és alakjukban folyton változó és ezért min-dig más-más fogalmakat létesítő külső impressziók. Más megítélés alá esik a nevelési eljárás, ha a kényszereszmék fejlődése bizonyos associációk létrejövetelétől függ, ha a kényszereszmé p. o.

egy külső tárgy megpillantása folytán létrejött ingerület által van feltételezve.

Emlékezzék csak vissza arra a megfigyelésemre, melyet negyedik levelemben közöltem. Ebben az esetben a külső ingertárgy az óra volt, ennek megpillantása létesítette mindmégannyiszor azokat a kényszereszméket, melyek a folytonos kérdezősködés alakjában nyilvánultak és ennek az ingertárgynak eltűnésével mindmégannyiszor eltűntek. Ha már most ezt az egyszerű megfigyelési tényt a nevelési eljárásnál értékesítjük, úgy általános szabályként felállíthatjuk azt a tételt, hogy az associatio folyamatok alapjául szolgáló ingertárgy eltávolításával eltűntettük a kényszereszme fejlődésének alapját is, és ezzel az eljárással megakadályoztuk a kényszereszme létrejövetelét.

Ha tehát külső inger által fejlődött kényszereszmével van dolgunk, akkor ne igyekezzünk a gyermeket rábeszéléssel elterelni akarni, ne oktassuk, ne korholjuk őt, hisz ez úgyis mind hiába való dolog, hanem iparkodjunk kifürkészni a külső ingertárgyat és távolítsuk el azt lehetőleg oly időben, melyben a gyermek ahhoz újabb associációkat még nem fűzött, amikor a gyermek nincs jelen, mert ha előtte rejtjük el a tárgyat,

úgy könnyen megtörténhetik, hogy új ingerképek létesülnek más irányú asszociációhoz.

Körülbelül hasonló lesz a nevelési eljárás az ú. n. *kényszermozgásokkal* szemben. Ha a kényszereszmék és kényszermozgások között az összekötő kapocs kétségtelenül felismerhető, akkor – ha ennek célszerűsége mutatkozik – a kifejlődés! alap, tehát a kényszereszme ellen fogunk küzdeni, miáltal megcsorbítjuk, fokozatosan pedig elhalványítjuk a kényszermozgásokat. Vannak azonban oly jellegű kényszermozgások, melyek mintegy elsődleges jelleggel bírnak, és melyekről sok esetben megállapíthatjuk azt, hogy a kényszereszmékkel alig vannak összeköttetésben, ide tartoznak p. o. az arc-, orrfintorgatás, szemhéjmozgás, homlokredőzés, szájugmozgás, ajkjáték, ajkrágás stb. Ezekkel a kényszermozgásokkal szemben az eredményes eljárások többfélék.

Az enyhébb esetekben sokszor teljes eredményt érünk el az oktató szóval, melynek alkalmazásakor igyekezzünk kiaknázni a gyermek ismert hiúságát. Először komolyan rámutatunk arra, hogy mily csúnyák azok a fintorgatások, hogy az mennyire visszataszító, hogy az emberek nevetik az olyan gyermeket, aki eltorzítja arcát stb., stb. Ezzel az oktatással rendszerint még

nem érünk célt, mi mellett bizonyít az a tapasztalati tény, hogy a gyermek bár figyelmesen hallgatva szavunkra, mégis mosolyog. Ezt mi ne vegyük észre, hanem folytassuk mondókánkat és támadjuk a gyermek hiúságát: ha szácskádát mindig széthúzod, az csúnya lesz, nagy marad, ha ajkádát rágod, az kisebesedik, fájni, vérezni fog és be nem gyógyul, ha homlokodat mindig összeráncolod – nézz rám, mily csúnya ez stb. stb. Már e beszéd alatt azt fogjuk észrevenni, hogy a kis aranyos arcáról eltűnik a mosoly, biztos jeleként annak, hogy szavunk hat. Még talán ki kell állanunk egynehány kérdés rohamát, mely elől ne térjünk ki, hanem igyekezzünk a választ a fentebb vázolt keretben, és a gyermek szája-íze szerint megadni, és csakhamar látni fogjuk, hogy a gyermek kényszermozgásait abba-hagyja. És a vázolt eljárást türelemmel ismételjük mindannyiszor, ahányszor a gyermeknél a kényszermozgásokat észleljük. Egy másik módszer az ú. n. passzív eljárás, mely abban áll, hogy a gyermek jelzett kényszermozgásait ignoráljuk, azokat észre nem vesszük. Ennél az eljárásnál sokszor előfordul, hogy a gyermek megunja passzivitásunkat és ilyenkor önmaga direkt szóban felhívja figyelmünket kényszermozgásaira:

nézze csak, mamuska, az arcomat, a számat – Ilyenkor ne prelegáljunk sokat, hanem egy rosszszaló kézmondulat és haragos arckifejezés mellett, legfeljebb annyit mondjunk: «nem szeretem látni az ilyen csúnya dolgokat» – és aztán hamar térjünk át más tárgyra.

A harmadik eljárás abban áll, hogy a gyermek figyelmét másfelé irányítjuk, lehetőleg egy neki tetsző, neki örömet nyújtó tárgy felé, miáltal agyacsckájába oly újabb ingerületet helyeztünk el, mely a kényszermozgásokat létesítő ingerületet legyőzi, és ezáltal magát a kényszermozgást eltünteti.

A gyűjtési kényszercselekvésnél a nevelés feladata léssen egy helyes asszociációt létesíteni, azaz a helyes fogalmaknak óvatos magyarázása által korrekt képzeteket ébreszteni. Példát mondok: a gyermek lim-lomot gyűjt, mondjuk az iskolában összeszedi az író tollat, krétát, írót, anélkül, hogy az «elidegenítés» fogalmáról tudomással bírna.

A nevelő már most gyengéd hangon megismerteti a gyermekkel cselekvésének helytelen voltát, a gyermek felfogási képességéhez mérten megmagyarázza az enyém és tied közötti különbséget, mindezekből levonja a következte-

test és alkalmas módon megint a gyermeket a kifogásolt ténykedés abbanhagyására.

A gyengéd hang és a jóindulatú modor a gyermek öntudatában kellemes képzeteket fog létesíteni, melyeket emlékképek alakjában megőriz. És miután ily módon a helytelen cselekvés és az azt korrigáló kellemes emlékképek között az összeköttetés helyreállt, ennél fogva a helytelen cselekvés létesítette inger mindannyiszor a kellemes, korrigáló emlékképeket is feléleszti, aminek következése lesz a helytelen cselekvés – a gyűjtés – abbanhagyása. Az *utánzást kényszermozgás* legyőzésére legalkalmasabbnak mutatkozik azon eljárás, hogy a kis gyermeket az utánzási kényszermozgás tenyéré, gyengéd szavakban figyelmeztetjük és kioktatjuk arról, hogy az helytelenség, mely félreértésre adhat okot, amiből sok kellemetlenség – p. o. büntetés – származhatik stb. De mindezt lágy hangon és jóindulattal, szeretetteljesen mondjuk el és óvakodjunk az erős, korholó hangtól, mely sok esetben a dac alapja, mert ne feledjük, hogy a gyermek nem cselekszik öntudatosan, hanem a kényszer behatása alatt, hogy tehát a korholás, a fenyegetés vagy a büntetés reá nézve mindig az igazságtalanság benyomását teszi.

A *kényszerfürkészás* és *kényszerrombolás* legyőzésére leginkább az «*elterelési eljárást*» fogjuk alkalmazni és pedig az esetek túlnyomó többségében eredményesen, ha kellő türelmet és jóindulatot tanúsítunk a gyermek iránt. Sohasem szabad szem elöl téveszteni, hogy a kényszerfürkészás és kényszerrombolásszerű mozgások nem az illető tárgy felismerésében, hanem a megfelelő izommozgásokban lelnek kielégítést. A magyarázó szó tehát nem fog gátlólag hatni, hanem inkább szaporítani fogja azt az ingermennységet, mely izommozgásban nyilvánul.

Az elterelési műveletnél igyekezetünk az léssen, kellemes új képzeteket létesíteni sz agyban; a gyermeket tehát rombolási vágyának színhelyéről mintegy elcsaljuk egy kellemes, általa szeretett foglalkozáshoz, játszáshoz, sétához, szemléléshez, melyek képzetei – ha azok eléggé intenzívek, ami a nevelő ügyességétől függ – legyőzik a kényszerfürkészászt, a kényszerrombolást.

És miután az «*elterelési eljárás*», a gyermek szellemi életének fejlődése során megnyilatkozó fizioogikus funkcionális zavaroknál, mint nevelési eszköz, igen fontos szerepet játszik, azért szükségesnek tartom azt az eljárást magának

Manci mamuska kissé tüzetesebben megmagyarázni, hogy minden alkalommal képesítve legyen annak mechanizmusáról magának helyes fogalmakat alkotni.

Az elterelési eljárásnál mi a feladat?

A gyermek agyában oly ingerképet létesíteni, mely a kiküszöbölt óhajtott ingerképet az inger nagyságára és mennyiségére nézve túlszárnyalja, aminek egyrészt az lesz a következménye, hogy az intenzívebb ingerkép elnyomja a kiküszöbölendő ingerképet, másrészt meg az, hogy valahányszor egy ingerület, akár a projekció, akár az asszociáció útján a nem kívánatos emlékképet megőrző sejtcsoport felé menő rostokon igyekszik haladni, mindannyiszor a valószínűleg jobban kicsiszolt, mert többször igénybe vett rostokra fog ez az ingerület átcsapni és ennek folytán azt az emlékképet fogja felébreszteni, melyet annak idején az eredeti emlékkép legyőzésére felidézünk.

A nevelésnek ezt a módszerét fogja alkalmazni a nevelő mindazon esetekben, amelyekben a figyelmet más irányba akarja terelni.

Ennél az eljárásnál tehát már érvényesül az öntudatos és céltudatos nevelés, mely mellőzi a korholást, a fenyegetést, az ijesztgetést, melyek

az associáció útján éppen azt az ingervezető utat csiszolják ki leginkább, melyet el kell kerülnünk. Mert téves az a felfogás, hogy akár a korholás, akár a fenyegetés, akár az ijesztgetés általi létesített emlékkép intenzitása legyőzheti az eredeti emlékképet. Soha, mert akár a kellemes, akár a kellemetlen alapemlékép csakis kellemes új emlékkép által győzhető le, míg egy kellemetlen emlékkép könnyen alapja lehet az alacsony lelki megnyilatkozásoknak, minő a dac, a harag, az ellenszenv, sőt még a megtorlás is.

Az elterelési eljárásnál tehát törvényként állítható fel az a tétel, hogy mindig csak kellemes, a gyerekekre nézve kedves ingereket vezessünk agyacsájába, melyeknek képeivel szívesen foglalkozik és melyekért más érdekképeket könnyen elejt.

Ugyancsak ezt az elterelési eljárást fogjuk alkalmazni az *érzéki kényszerzavaroknál*, de csak abban az esetben, ha – mint azt már harmadik levelemben kifejtettem – az illúziók és hallucinációk, mint érzéki kényszerzavarok oly tömegben és oly intenzitásban jelentkeznek, hogy mintegy betöltik a gyermek egész szellemi életét és ezért talán némileg befolyásolhatnák an-

nak egységes fejlődését. Ebben az esetben megnyilvánulhat az óvatos nevelés mérséklő befolyása, melynek feladata léssen az érzéki csalogások tömegéből a felesleges pluszt eltávolítani és ez által az össz állapotban enyhülést létesíteni. Ezt az előbb említett esetet kivéve az érzéki kény szerzavarok a nevelés enyhítő befolyását rendszerint nem igénylik, mert azok főleg a gyermeknek oly életéveiben jelentkeznek, melyekben a gyermek fejlődő szellemi életének kiküszöbölhetetlen részét képezik. Bizonyos határok között való lepergésük tehát a gyermeki életnek törvényszerű tünete gyanánt tekinthető, mely nélkül gyermek el sem képzelhető és mely a fiziológikus mederben lefolyó gyermekiesség legpregnansabb záloga.

A természet törvényei ellen vétenénk, ha a gyermeket p. o. a babáival való illúzióiban és hallucinációiban megakasztanók, mert ezáltal könnyen és gyorsan fejlődő üvegházi növényeket nevelnénk, melyeket az élet legkisebb vihara is ágról törne. A csodagyermek pedig mindig szájalmat gerjesztenek.

A *kényszerérzések* megmagyarázása alkalmával rámutattam arra, hogy félreismerhetetlen egyrészt a kényszerérzéseknél az öntudatba betóduló újabb

érzéseknek irányító hatalma, másrészt azon tény, hogy újabb kellemes érzések az alapérzést, a kényszerérzést legyőzhetik.

Gondoljon csak Mancsi mama arra a példára, melyet a kényszerérzések ismertetésénél felhoztam: a kis gyermek kényszerű fájdalomérzése azonnal eltűnt, amikor mamuskája mosolygó arccal, nevető hangon azt mondta: «nini, mily szép piros a publi ujja»! És vonja le már most ez esetből a következtetést, ugyebár arra az eredményre jutott, hogy a kényszerérzések ellen leghathatósabban küzdhetünk az elterelési eljárással, amellyel egy ellentétes, tehát egy kellemes ingert vezetünk az agyba.

És végül még csak egy-két szót a *kényszer-érzelmek* ellen való nevelési eljárásról. Tudja azt maga édes Mancsi mama nagyon jól – hisz önmagán is akárhányszor tapasztalta – hogy a felnőtt korban sokszor jelentkezik az a megmagyarázhat! an kényszerérzés, melyet jól-rosszul kedélyhullámnak nevezünk és mely egyrészt megokolatlan, egész a pajzánságig fokozódó jó kedvben, másrészt megokolatlan, egész a depresszióig fokozódó rossz kedvben nyilvánkozik meg. És tudja édes Mancsi mamuska azt is, hogy ezek a kényszerérzések legtöbbször igen

rövid időn belül – sokszor egy rövidke óra alatt – önmaguktól, nyom nélkül eltűnnek, vagy egy váratlan kellemes külső inger momentán behatása alatt széteszlanak. Hányszor tapasztalhatta azt önmagán, hogy megokolatlan kedélyi lehangoltsága, minden átmenet nélkül, átcsapott a jó kedvbe, amikor az ajtón benyitott a váratlan vendég, a jó barátnő, vagy ruhapróbára jelentkezett a mindig szívesen látott szabócska.

Nos az élet ezen tapasztalatait fogjuk kiaknázni a gyermeknevelésnél.

Ha a kényszerérzelmek a normális meder határai között folynak le, akkor legjobb azokkal nem törődni, azoknak szabad folyást engedni, annyival is inkább, mert hisz ezek a kényszerérzelmek – mint a fejlődő agy megnyilatkozásai – majdnem mindig, igen gyorsan lepereregnek, a kedélyi életből eltűnnek.

Ha azonban a kényszerérzelmek hullámai a normális meder határain átcsapnak, ha kelletténél többször színezik a gyermek kedélyi életét és az intenzitás tekintetében is kidomborodnak, akkor célszerű az elterelési eljáráshoz folyamodni, mely mindig az óhajtott kedvező eredményhez fog vezetni.

Azonban óvakodjunk akár az exaltációs, akár

a depressziós kényszerérzelmek lepergése után azokra bármily alakban rámutatni, vagy azokat a gyermek előtt pertraktálni, mert ezen eljárásokkal oly ingerforrást létesítünk, mely a kényszerérzelmeket újólaj könnyen kiválthatja.

És ezzel édes Mancsi mamuska máris hosszúra nyúlt levelezésemet bevégezhetném, mert a feltett kérdésre megadtam a választ, melyben igyekeztem onnét megismertetni a gyermek fejlődő szellemi életének megnyilatkozásait és azokat az eljárásokat, melyekkel a nevelés ezeket a megnyilatkozásokat enyhítheti.

De lelkem még nem hagy pihenni, szeretnék mindent elmondani, amit a gyermekeket fenyegető veszedelmekről tudok, hogy azokat a kis aranyosakat megóvhassam a bajtól.

Elmondok tehát még egyet-mást azokról a nagyobb veszedelmekről, melyek a kis gyermek szellemi életét fenyegetik, hogy maga édes Mancsi mamuska, de meg a többi édes mamuska is, azokkal szemben az anyai szívnek szeplőtlen szeretetével megóvhassák gyermekeiket.

És itt már nem azokról a lelki megnyilatkozásokról van szó, melyek az agyfejlődés folyamatán alapulnak, tehát fiziológikus jellegűek, hanem azokról a lelki és idegrendszerbeli zava-

rokról, melyek kórosak, tehát megbetegedést jelentenek.

A gyermekkorban és pedig a második fogzás és a gyermekkor végszaka közötti időben, hála Istennek ritkábban ugyan, de mégis észlelhetők idegbetegségek és lelki betegségek, melyek testi megbetegedési folyamatokon alapulnak.

Nem sorolom el mindazokat a testi megbetegedéseket, amelyeknél idegrendszerbeli és lelki abnormitások észlelhetők, sem az idegrendszerbeli és lelki megbetegedések különféle formáit, mert ezt tudni nem a mamuskák, hanem az orvosok kötelessége.

A mamuskákhoz csak azt az intő és kérő szót intézem, hogy bármily csekélynek lássék a kis gyermek megbetegedése, bármily lényegtelennek vélelmezzék azokat a rendellenes tüneteket, melyeket gyermekükön észlelnek, ne bízzák a gyermek sorsát a véletlenre, ne elégedjenek meg a jó remény hitében, hanem keressék fel mentől előbb az orvost, hogy alkalma nyíljon ne csak a gyógykezelésre, hanem a további bajok megelőzésére is, mely az orvosi hivatásnak egyik legszebb, egyik legnemesebb feladata és mellyel az orvos magasztos tudományának jótékonyágát leginkább gyakorolhatja.

Semmit se bízzanak a mamuskák a véletlenre, törüljék ki a család szótárából azt a sok bajt okozó üres frázist: «talán csak nem lesz baj» és forduljanak ahhoz, aki tudományos képzettségénél fogva egyedül hivatott a feltűnt bajt gyógykezelné és a fenyegető veszélyt elhárítani.

De tovább megyek.

Ott, ahol gyermek van a háznál, a család keretébe tartozik az orvos; ott feltétlenül szükséges, hogy az orvos állandó bizalmasa legyen a családnak, barátja és tanácsadója, akinek legnemesebb feladata abban összpontosul, hogy a veszélynek útját állja.

És ha a mamuskák azt akarják elérni, hogy az orvos egész lelkét belekapcsolja annak a feladatnak megoldásába, melyre szaktudománya folytán egyedül hivatott, úgy akkor ne tekintsek az orvost fizetett alkalmazottnak, kit hívatnak, ha szükség van reá és elküldenek, ha nézetük szerint már nincs szükség reá, hanem tiszteljék és szeressék, vak bizodalommal kövessék tanácsait és engedelmeskedjenek intő szavának, mert ne feledjék azt a pszichológiai törvényt, hogy nemes lelki megnyilatkozásokat csak nemes lelki megnyilatkozások szülhetnek és hogy a feltétlen bizodalom és vak engedelmesség fokozza az

ügybuzgalmat, a rokonszenvet és a lelki együttérzést.

Az orvos kell, hogy a család barátja legyen, a barátság szeplőtlen érzületének pedig kölcsönösnek kell lenni.

Úgy mint régen, úgy mint hajdanában.

De, fájdalom, ma már ritkán halljuk az orvos ajkáról azt a szót: «ezt a gyereket én neveltem, ezt a leányt én adom férjhez».

És mennyi megnyugvással tekinthetett a gondos szülő az orvos ez irányban való működésére! Direkte befolyt a gyermekek nevelésébe, és bizony valóságos tortúrát kellett elszenvedni annak a fiatal embernek, aki arát keresett a családban!

Ez hajdanában volt – ma másként szól a nóta: jó parthie-e?

A többit aztán a véletlenre bizzák.

Orvosi tanács? Orvosi vizsgálat? Mire való volna ez? Majd hivatják az orvost, ha szükség lesz rá.

Sapientí sat.

Nem sorolom tehát fel mindazokat a testi megbetegedéseket, melyekből idegrendszerbeli és lelki betegségek fejlődhetnek, hanem csak azokra a kórokozó momentumokra terjeszkedem

ki, melyeknek megelőzése, sok esetben a nevelés feladata, és melyeket épp ezen okból a mamuskáknak jó tudni, jó ismerni, hogy a veszélynek útját állhassák és hogy abban az esetben, ha a legnagyobb óvatosság mellett, a baj mégis megtörtént, egy percig se habozzanak segítséget keresni az orvosnál.

Mindenekelőtt, kedves Mancsi mamuska, ügyeljünk arra, hogy a kis aranyos *fejsérülést* ne szenvedjen. A szórakozott dada elejtheti a gyermeket, játszás közben beszakíthatják a fejét, gyors, eleven mozdulatai folytán beleütheti a fejét az asztal sarkába. Száz esetben semmi baj, de a százegyediknél fejlődhetnek idegbetegségek és az ú. n. traumatikus lelki megbetegedések.

Abnormális vagy váltakozó *hőbehatások* is befolyásolhatják az idegrendszert. A napszúrás következményeit mindenki ismerj, azt is tudja mindenki hogy mennyire veszélyes a kis gyermek fejecskéjét közel fektetni a meleget sugárzó kályhához. De a váltakozó hőbehatások is lényeges szerepet játszanak. Az 1881. évi rendkívül erős télen több esetben észleltetett ú. n. transitorikus lelki zavar, mely szánkázás és a nagy hidegben való játszás után akkor lépett fel, amikor a gyerekek hideg testüket az izzó kályhánál felmelegíteni akarták.

Az *idegsérülések* súlyos következményeit a következő eset illusztrálja. *Jördens* említi, hogy egy 13 éves fiúcskánál, valahányszor lábára állt, momentan zavarodottság, utána még súlyos izgalom lépett fel. Agyba fektetve, a gyermek szellemi élete feltisztult és az izgalom eltűnt.

Ha azonban újra lábra állott, a lelki zavartság és az izgalom ismét jelentkezett. A tüzetes vizsgálatnál kiderült, hogy a gyermek jobb lába öreg ujjában egy üvegszilánk volt, melynek eltávolítása után a rohamok azonnal megszűntek és többé vissza nem tértek.

Mennyire fontos ezt a mamuskáknak tudni, hogy arra ügyelhessenek, miszerint a gyermek játszás közben ilyenmű sérüléseket ne szenvedjen.

Rossz szokása a gyermekeknek – no de valljuk be őszintén, a felnőtteknek is – hogy a virágokat egész közel teszik az orrlukakhoz, ezekbe majdnem beletömik, hogy a virág illatát jobban élvezhessék. Hogy ez mennyire veszedelmes, erre nézve utalok arra a tényre, hogy az orr és homlokürbe belekerült rovarálcák izgalmi rohamokat válthatnak ki, és elmondom Legrand du Saulié tanulságos esetét.

Egy 9 éves leányka, egynehány nappal a

mezőkön járta után, heves fejfájdalmakat érzett, melyek főleg a homlok tájékára terjeszkedtek, miközben látási zavarok, szédülési rohamok jelentkeztek és az ornyákhártyában tüszentéssel összekötött viszketési érzés lépett fel.

Ezen állapot hat hétig tartott. A leányka jellege lényegesen megváltozott és ideges túlzgatottság lépett fel. December 10-én a gyermek arra figyelmeztette anyját, hogy az orrváladékban apró, mozgó kis állatkák vannak, melyeket a váladékban ezentúl mindig látni lehetett. Az állapot mindinkább rosszabra fordult, a fejfájdalmak fokozódtak, görcsök léptek fel, majd álomszerű állapot és végül lelki zavar, úgyhogy a kis gyermeket szanatóriumba kellett helyezni, ahol már epileptikus rohamokat is észleltek. Az orrváladék megvizsgálatván, kétségtelenül megállapított, hogy abban élő rovarálcák vannak. Öt hónapi gyógykezelés után sikerült ezeket a rovarálcákat kipusztítani, mire a kis gyermek úgy lelkileg, mint idegrendszerbelileg teljesen meggyógyult. És akkor kitűnt az is, hogyan kerülhetek ezek a rovarálcák az orrlukba. A kis leányka közel orrlyukaihoz helyezte a mezőn szedett virágokat, és így szívta be azok illatát, ezzel egyetemben azokat a veszedelmes kis rovarálcákat.

A *nyálkahártya bántalmaira* nagyobb súlyt kell helyezni, mint az általában véve szokás. «Csak egyszerű kis nátha» és ezzel a diagnózissal aztán rendszerint elveszti az eset érdekességét.

Pedig valójában nem így áll a dolog, mert a nyálkahártyának mindazon bántalmai, tehát a közönséges nátha is, mely az annyira szükséges orrlégzést megakadályozza, a szellemi és kedélyi élet rendellenes tüneteinek egész sorozatát létesíti. Mindenek előtt feltűnik a kedélyi depresszió, mely nagy mértékben megnehezíti, sok esetben lehetetlenné teszi a szellemi foglalkozást, mert megakasztja a gondolatok kontinuitását, megakadályozza a képzetek lefolyását, lehetetlenné teszi a figyelmességet, a gondolatrögzítést és valóságos emlékezési zavarokat is okoz.

A megakadályozott orrlégzés folytán fejlődött homloktáji nyomásérzés, fejfájás, fül-, arc-és szemfájdalmak a testi és szellemi közérzetet nagyban befolyásolhatják. *Bresgen*, aki elsőnek foglalkozott behatóan ezen tünetekkel, azt állítja, hogy az előbb vázolt jelenségek különösen a gyermeknél észlelhetők. Számtalan esetben tapasztalta, hogy ezeket a szegény gyermekeket még kevésbé képes társaik is felülmúlják a tanulási képességben, mert egyrészt a jellegzetes homloktáji nyomás,

másrészt pedig a szemfájdalmak és a csillám-látás megakadályozza őket a figyelem kontinuitásában és befolyásolja emlékező tehetségüket. A szegény gyermek beteg. És mégis mennyi-szer éri az igaztalan vád, hogy figyelmetlen, szórakozott, Justa! A szegény gyermek összeszedi minden lelkierejét, de igyekezete meddő, csakhamar kimerül, figyelni, tanulni nem képes és ezért újra korholtatik. Ehhez az igazságtalan kritikához járul a gyermeket mélyen bántó kétkedés, mely elhangzik a szülők, a tanító és sok esetben az orvos ajkairól is.

Nincs semmi baja, hisz csak náthás, de a megakadályozott orrlégzésre senki sem gondol!

Sok esetben a környezet szeme csak akkor nyílik ki, amikor a nátha elmúlt; a gyermek egész valójában megváltozik, eltűnik figyelmetlensége, lustasága, egy csapásra szorgalmas, figyelmes lesz és könnyedén pótolja a mulasztottakat. A gyermekre és a szülőre nézve tehát egyaránt fontos annak kétségtelen megállapítása, hogy a gyermek csakugyan lustaság és figyelmetlenség vagy pedig betegség miatt lett-e rossz tanuló, és mindkettőnek elsőrendű érdeke a betegség megszüntetése, mert kétségtelen tapasztalat az a szellemi elmaradás, melyet a nyálkahártyák leg-

különbözőbb megbetegedései, huzamosabb fennállásuk esetén okoznak.

A mamuskáknak kötelessége léssen tehát mindazon esetekben, amelyekben a nyálkahártyák megbetegedésének még csak gyanúja is felmerül, azonnal az orvoshoz folyamodni, aki egyedül képes a kételyt felderíteni és szükség esetén gyógykezeléssel segíteni, megóvni a szegény kis gyermeket a testi szenvedéstől, de még azoktól a lelki kínoktól is, melyeket a kételkedés, az igaztalan vádak és a meggyanúsítás ébresztenek kis szívecskéjében.

És most, édes Mancsi mamuska, még csak egy tanácsot akarok adni, vegye azt fel lelkébe és helyezze azt el jó szívébe: szeresse gyermekét anyai szívének minden nemes érzésével, lelkének egész erejével, agyának minden gondolatával, mert ne feledje azt, hogy a nemes lelki megnyilatkozásokat csak a nemes lelki megnyilatkozások szülhetik; az anyai szeretet visszhangja léssen tehát a gyermeki szeretet és ez a visszhang erős és nemes lesz, ha gyermeke szívébe oltja azt az imaszerű fohászt: tiszteljed atyádat!

Ezekkel az érzületekkel fog ön édes Mancsi mamuska lelkileg felemelkedni arra a magaslatra,

melyen az élet tapasztalatai szerint, a «nagyok» állanak.

Mert sajtóságos a szülői és gyermeki szeretet pszichológiája.

Sokat foglalkoztam ezzel a témával, kerestem ez isteni érzéseket, és megtaláltam azokat az emberiség minden rétegében. De megtaláltam azokat mint kihalt érzéseket is, és azt is tapasztaltam, hogy sok esetben sohasem nyilatkoztak meg.

És vizsgálataim, tapasztalataim tömegéből csak egy törvény szűrődött le tisztán, a maga egész fenségében és megdönthetetlenségében, hogy alig van nagy ember, ki írásban, dalban szüleiről szeretettel, hálával és hűséggel ne emlékezett volna, és alig van nagy költő, aki gyermekeiről szeretettel ne írt, lelkesedéssel ne dalolt volna, mintha a nagysághoz tartoznék a szülői és gyermeki szeretet erős megnyilvánulása. Költészetünk gazdag ebben a népdaltól az ódáig. Petőfi megénekelte szüleit és fiát; meghatóan ecseteli a gyermekszerepet Gyulai Pál; Tóth Kálmán a Mátyás anyjába lehelte saját gyermeki szeretetét és Vörösmarty Mihálynak «Szegény asszony könyvében-dobban meg fiúi szeretete.

Arany János költészetében is ragyog a család, a gyermek és *Rakhel siralma*, *Szilagi Özsébet* című verseiben festi az anyai szeretetet.

Tompa Mihály rajongva szól fiához és a szülői fájdalmat halljuk, látjuk, érezzük Kazinczy versében.

Madách lantján is megpendül az anya szeretete, végtelenül szeretett a gyermekkorba merülni és fogságában is gyermekeiért eped. Az árva gyermek keserű sorsát tárja elénk Eötvös József *A megfagyott gyermek* című versében, ki anyjáról, anyja szeretetéről álmadozva fagy meg anyja sírhantján.

Bajza melancholiájában, *Egy anya keservében*, a szülői szeretet fájdalmát rebegi. Az árván, mostohán nevelkedett Reviczky költészetében sokat foglalkozik a gyermekekkel és a gyermek áhítatát énekli az *Áldozó kislányban*.

És hogy a nagyok között a legnagyobbra hivatkozzam:

Széchenyi Istvánt a gyermeki szeretet a legnagyobb mértékben uralta, hódolattal emlékezik atyjáról és rajongó szeretettel anyjáról, kihez verset is írt:

Te oktattál,
Tanácsoltál,
Te plántáltad szívembe a jót, melyben vagyok és leszek,
S ami csekélyt, Uram és hazámért utóbb teszek:
A Te munkád.

Szívemből azt kívánom, hogy majdan Jenőcske
ily hála imája boldogítsa Önnel anyai szívét.
Isten Önnel!

Ottó bácsi.

IRODALOM.

Anton G.: Über d. geistige Ermüdung d. Kinder, i. ges. und krank. Zustand.

Babarczy-Schwartz Olló: Psychiatriai Jegyzetek.

– Közigazgatási Elmekórtan.

– A gyermek szellemi életéből.

– A gyermek szellemi életének fejlődése.

Baldwin S. M.: Entwicklung d. Geistes beim Kinde.

Besant A.: Geburt u. Entwickelung der Seele.

Bresgen M.: Kindl. Erkrankungen d. Nasenhöhlen, Rachenhöhle u. d. Ohren.

Bruns L.: Hysterie i. Kindesalter.

Burkhard Th.: Fehler d. Kinder.

Emminghaus J.: Psych. Störungen d. Kindcsalters.

Eperjessy J.: Gyermekpsychologiai megfigyelések.

Fischer J.: Elmebajok gyermekeknél.

Fodor J.: Palika iskolába jár.

Gutzzeit J.: Reinmenschliche Kindererziehung.

Heydner G.: Beitr. z. Kenntniss d. kindl. Seelenlebens.

Heyfelder O.: Kindheit d. Menschen.

Kafemann K.: Aproxia nasalis.

Konrád J.: Elmebántalmakról a gyermekkorban.

Krause E.,: Seelenleben und Seelenerziehung.

Kussmaul A.: Seelenleben d. neugeb. Menschen.

Laufenauer Z.: A kisedek szellemvilágának beteges nyilvánulásai.

- Lechner K.:* Szellemi életünk fejlődéssorában felmerülő hiányok és azok okai.
 – Téboly agytáplálkozási zavarainak lokalisatiója.
 – Az idegesség az iskolában.
- Liebmann A.:* Unters, u. Behandl. geistig zurückgebliebener Kinder.
- Liebermann Leo:* Középiskolai tanárképzés.
- Löbisch J.:* Seele d. Kindes.
- Moravcsik Ernő Eniő:* Gyakorlati Elmekórtan.
- Maass B.:* Psychologie u. ihre Anwendung a. d. Schulpraxis.
- Mayer B.:* Das Kind in d. ersten Lebensjahren.
- Moreau P.:* Irsinn im Kindesalter.
- Moses J.:* Seelenbinnenleben d. Kinder.
- Nagy L.:* A gyermekek koraérettségéről.
 – Fejezetek a gyermekrajzok lélektanából.
 – A gyermektanulmányozás mai állapota.
- Niemayer A. H.:* Grundz. d. Erziehung u. d. Unterrichtes.
- Ónody A.:* Az orrlégzés jelentősége gyermekeknél.
- Pelmann C.:* Nervosität u. Erziehung.
- Véres B.:* Anfänge d. kindl. Seelenlebens.
- Preyer W.:* Die Seele d. Kindes.
- Ranschburg P.:* A gyermeki elme fejlődése és működése.
- Romanes G. J.:* Geistige Entwicklung b. Menschen.
- Siegert G.:* Probl. d. Kinder Selbstm.
- Sigismund:* Kind u. Welt.
- Schuschny H.:* A gyermekek idegességéről.
 – A gyermekek idegességének okai.
- Teuscher H.:* Aus d. Seelenleben d. Kindes.
- Trappmann Fr.:* Psych. Minderwertige im Kindesalter.
- Ufer Ch.:* Nervosität u. Mädchenerziehung.
- Waldapfel J.:* A gyermeki lélek megfigyelése.
- Weygandt W.:* Leicht abnorme Kinder.

Wundt W.: Menschen u. Thierseele.

– Grundz. d. physiol. Psychologie.

Zeller C, H.: Seelenlehre.

Ziehen Th. Ideenassociation d. Kindes.

– Die Geisteskrankh. d, Kindesalters.

A hazai nagyértékű irodalom felsorolását lásd Nagy László:
«A gyermektanulmányozás mai állapota» című munkájá-
nak 53-66. lapjain.

TARTALOM.

	Lap
I. levél: Az anya aggodalmai	7
II. « : Lélektani kérdések	13
III. « : Érzéksalódások	29
IV. « : Téves eszmék	51
V. « : A nevelés feladatai	78
Irodalom	110